

myntstudier

2017:1 - december

Mynttidskriften på Internet

www.archaeology.su.se/numismatiska

Skatten i himlen. En grundläggningsskatt från 1280-talet i Jomala kyrka på Åland?

Eeva Jonsson

Jomala kyrka ligger mitt på Åland, ca 10 km norr om staden Mariehamn. Den är den tidigaste stenkyrkan i Finland och dateras till 1200-talet. Stilistiskt sett har kyrkan ansetts vara den enda romanska kyrkan i Finland och man har även antagit att den ursprungligen kan ha fungerat som Dalkarby-ättens privatkyrka (fig. 1.). Av den äldsta byggnadsfasen finns bara murrester i tornkyrkan och långhuset bevarade. Kyrkan är en sockenkyrka med Sankt Olof som patronatshelgon. I omedelbar närhet av kyrkan finns flera fornlämningar, bl.a. socknens största järnåldersgravfält samt två medeltida gårdskomplex (Ahl 2006, 3–4). Kyrkan byggdes på en sandås där, enligt en karta från år 1776, tre ridvägar korsas, utan direkt kontakt med havet (Pooth 1973, 9).

Enligt Markus Hiekkänen, hade den ursprungliga romanska stenkyrkan i Jomala, som omfattade tornet, långhuset samt koret, byggts på en och samma gång ca 1275–1285 (Hiekkänen 2007, 389, fotnot 175). Hiekkänens uppfattning om kyrkans byggnadshistoria är utgångspunkten för min tolkning av en eventuell skatt i koret. Det fanns tre smala ingångar till kyrkan, bara 95 cm breda – mot söder och mot norr samt prästdörren i koret. Den södra dörren var kyrkans huvudingång (Hiekkänen 1994, 37, fotnot 35). Vapenhuset och sakristian uppfördes senare, troligen först

Redaktionellt

Myntstudier utges av Numismatiska Forskningsgruppen (Gunnar Ekströms professor i numismatik och penninghistoria) vid Stockholms Universitet. Ansvarig utgivare och redaktör är Kenneth Jonsson. Artiklarna kommer enbart att behandla mynt och därmed relaterad information, d.v.s inte medaljer, sedlar och polletter.

Distribution sker endast i detta elektroniska format (PDF), som alla intresserade själva kan skriva ut på papper. För att skriva ut den laddar man ner filen till sin egen dator. För utskrift krävs Adobe Reader som går att ladda ner gratis från Adobes hemsida: www.adobe.com

Skriv lämpligen ut uppslag som börjar med udda sidor först och vänd därefter sidorna och skriv ut jämna sidor. Efter vikning har man tidskriften i A5-format. Bilderna blir bäst om man använder en laserskrivare med 1200 punkters upplösning per tum. Äldre nummer kan hämtas från hemsidan (se ovan).

Antalet nr per år varierar. När insända manuskript fyller ut ett nytt nr läggs det ut på hemsidan.

Artiklar kan skickas med e-post till: kenneth.jonsson@ark.su.se eller på diskett till Kenneth Jonsson, Numismatiska Forskningsgruppen, Stockholms Universitet, 10691 Stockholm. Bilder kan skickas i elektroniskt format (TIFF eller JPEG) eller per post som vi skannar in.

Fig. 1. Jomala kyrka. Exteriör från norr. Foto: Markus Hiekkänen.

på 1400-talet mot existerande portaler i söder och norr. Idag har kyrkan en ingång mot väster som har byggts senare. Tornet höjdes under senmedeltiden, troligen i slutet av 1400-talet eller på 1500-talet (Hiekkänen 1994, 210) (fig. 2).

Det gamla koret och vapenhuset revs 1828 och ersattes med ett tvärskepp 1828–1829. Den gamla medeltida sakristian revs 1852. Tack vare bevarade ritningar från 1808, uppmättningsritningar från 1871 samt skriftliga källor har man relativt noggrant kunnat rekonstruera den medeltida kyrkobyggnaden. En ingående beskrivning av kyrkas ombyggnad samt ritningsmaterial finns i Ramsdahl 1956.

Den arkeologiska utgrävningen och myntfynden

I oktober 1949 gjordes en mindre byggnadshistorisk undersökning i och utanför Jomala kyrka (Dreijer 1949). Då hittades grundmurarna till den medeltida sakristian (inre mått ca 4,6 x 4,6 m) och vapenhuset (inre mått ca 5,4 x 5 m), båda byggda i sten. En arkeologisk utgrävning samt en byggnadshistorisk granskning av kyrkomurarna skedde 1961 av landskapsarkeologen Matts Dreijer i samband med kyrkans restaurering. Utgrävningen omfattade hela det medeltida koret och långhuset, medan tornkyrkan inte har grävts ut. Vid de arkeologiska utgräv-

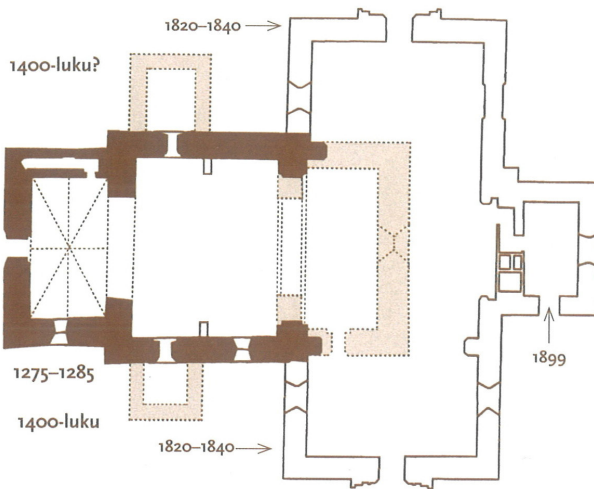

Fig. 2. Jomala kyrkas planlösning. Efter Markus Hiekkänen 2007.

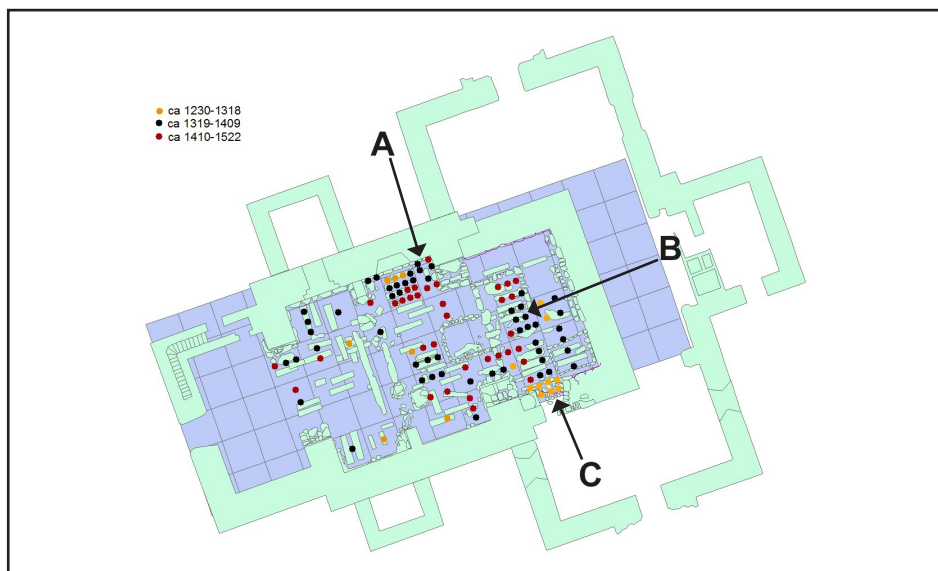

Fig. 3. Spridningen av de medeltida svenska mynten i Jomala. Myntfynden återges här med en jämn fördelning över varje ruta i koordinatnätet eftersom exakta lägesangivelser saknas. A: Platsen för Maria-altaret, B: Platsen för högaltaret, C: Præstdörren.

ningarna visade det sig att grundmuren till det nedrivna medeltida koret hade lämnats orörd och man fick således en bra uppfattning av kyrkans plan (Dreijer 1961, 1; Dreijer 1963, 5). Med undantag för Jomala kyrka var alla medeltida kyrkor på Åland salkyrkor. Att Jomala kyrkas proportioner avviker från det åländska mönstret har allmänt ansetts bero på den tidiga dateringen. Den första stenkyrkan hade följande inre mått: tornet 4,76 x 8,55 m, långhuset 9,3 x 10,9 m samt koret 5,5 x 9 m (Dreijer 1963, 5).

Totalt 1.426 fynd katalogiserades i samband med utgrävningen (Dreijer 1961, 1). Fynden är lägesbestämda utifrån ett koordinatnät med 2 x 2 meters rutor. Det framkommer inte i utgrävningsrapporten hur grävningen utfördes, t.ex. hur finmaskiga säll som användes. I fyndförteckningen nämns bland de tidiga fynden bl.a. vikingatida keramik samt lergods och pärlor från vikingatid och medeltid. I kyrkorummet och koret hittades 594 mynt (Dreijer 1961, 17-18; Dreijer

1963, 32) varav minst 134 är medeltida. Detta är efter finska förhållanden ett stort antal medeltida mynt. De publicerades av Nils Rasmusson och Lars O. Lagerqvist 1965. Minst 32 av mynten är präglade före 1300.

Speciellt intressant med de medeltida myntfynden från Jomala är deras tydliga koncentration kring högaltaret samt platsen för Maria-altaret (Klackenberg 1992, nr 154). Henrik Klackenberg har i sin avhandling studerat monetariseringen i medeltidens Sverige (inklusive Finland). Genom att kartlägga spridningen av mynt funna i landsortskyrkor har han kunnat dra slutsatsen att myntfynd från kyrkorna primärt är tappade av kyrkobesökarna och att de ska uppfattas som "offer-spill" (Klackenberg 1992, 34-40). Området kring högaltaret och Maria-altaret är just de platser där kyrkobesökarna lämnade sina offermynt under mässans offerpsalm, så kallad *offertorium* varje söndag, samt på egen hand utanför mässan. Ca 45% av de medeltida mynten i Jomala har hittats i koret, de flesta

framför högaltaret. En mindre del av dessa mynt är troligen gravfynd. Maria-altarets traditionell placering i en sockenkyrka var i det nordöstra hörnet i långhuset. Ca 23% av de svenska medeltida mynten kommer från ett 3 x 4 m stort område runt Maria-altaret och är troligen myntoffer till Jungfru Maria (fig. 3).

Från utgrävningen 1961 katalogiserades totalt 460 mynt från nyare tid, varav 403 är präglade under den svenska tiden i Finlands historia (till och med 1809). Ca 25% av mynten i Jomala kyrka som är präglade under den svenska tiden tillhör medeltiden och ca 75% är från nyare tid. En analys över mynten från medeltid och nyare tid samt deras spridning i Jomala kyrka kommer att återges i en artikel i publikationen *The use of money in religious and devotional contexts. Coin finds in churches in Scandinavia, Iceland and the Alpine Region* (E. Jonsson manus). Den eventuella grundläggningsskatt som behandlas här tas där upp mycket översiktligt.

Frågan om Jomala kyrkas datering

Landskapsarkeologen Matts Dreijer var den första som diskuterade kyrkans datering mer ingående. Han menade att Jomala kyrka hade uppförts redan i början av 1100-talet och att den upprustades till en försvarskyrka ca 1200. I vindsvåningen ovanför långhuset finns det tre stora gluggar mot norr samt tre mot söder, som Dreijer tolkade som skottgluggar (Dreijer 1957; Dreijer 1963; Dreijer 1977; Dreijer 1983). Dreijers tolkningar har fått kritik från flera forskare. Idag anses gluggarnas funktion vara osäker. Särskilt Markus Hiekkänen kritiserade Dreijers tidiga dateringar hårt i sin doktorsavhandling (Hiekkänen 1994). En dendrokronologisk analys från 1994 gav äntligen en större säkerhet om kyrkans datering, och tack vare den kunde Jomala kyrkas västtorn dateras till 1283 (Ringbom 1994, 463). Dateringen stämmer överens med en ¹⁴C-analys (AMS) av murbruk (Ringbom 2010, 86, 148). Enligt

flera forskares iakttagelser finns det en murfog mellan tornet och långhuset, vilket innebär att tornets nedre del utan tvivel är samtidig med kyrkan (Dreijer 1949, 2; Gardberg 1987, 49; Hiekkänen 1994, 191). Unggotiska kalkmålningar i tornvalvsbågen tillhör samma byggnadsskede som västtornet, d.v.s. 1280-talet.

Innan man använde naturvetenskapliga dateringsmetoder (och även därefter) har forskarna tagit hänsyn till en rad olika faktorer, när de har försökt att datera den äldsta stenkyrkan i Jomala, bl.a. de bevarade romanska kalkstensskulpturerna, vissa byggnadsdetaljer samt myntfynden. Tack vare de nya metoderna har forskningen också kunnat förkasta en del gamla teorier.

Bland myntmaterialet finns det totalt 14 gotländska mynt präglade före 1288. Fem av mynten kan enligt Kenneth Jonssons gruppering dateras till ca 1225–1245 (Jonsson manus). Förutom de tidigaste gotländska mynten finns det ett svenskt mynt (LL V) som dateras till första hälften av 1200-talet. Myntet är idag känt i totalt två exemplar (båda fragmentariska) och kan anses vara präglad under Erik Eriksson ca 1230–1240 (K. Jonsson 1974) (fig. 4).

Efter åländska förhållanden är 14 tidiga gotländska mynt ett stort antal. Förutom Jomala har dylika mynt påträffats i fem åländska kyrkor (Myrberg 2008, nr 193–198). Totalt rör det sig om 45 mynt, varav inte mindre än 20 ex. kommer från Finströms kyrka. Vid de arkeologiska utgrävningarna påträffades inga spår efter en eventuellt äldre träkyrka innanför den nuvarande kyrkan i Jomala. De tidigaste mynten måste ändå

Fig. 4. Erik Eriksson 1222-1229, 1234-1250. Sigtuna, penning (LL V [under Knut Långe 1229-1234]).

<i>Rasmusson & Lagerqvist nr</i>	<i>Fynd nr.</i>	<i>Del av kyrkan</i>	<i>Ruta</i>	<i>Område</i>	<i>Myntort</i>	<i>Vikt</i>	<i>LL</i>	<i>Kommentarer</i>
28	495	Långhuset	43	Svealand	Uppsala?	0,28	X: C: 3b	
29	156	Koret	25	Svealand	Nyköping?	0,13	X:B:2a	Utplattad, fragment. Hör till skatten
17	363	Koret/ långhuset	32	Götaland	Kalmar?	0,08	XVIII: B	Fragment
20	793	Långhuset	58	Götaland	Kalmar?	0,08	XVIII: B	Fragment
22	534	Långhuset	46	Götaland	Skara?	0,11	XVIII: C: 1a	
19	730	Långhuset	55	Götaland	Skara?	0,14	XVIII: C: 2a	
23	163	Koret	25	Götaland	Jönköping?	0,13	XVIII: C: 3	Hör till skatten
24	159	Koret	25	Götaland	Jönköping?	0,14	XVIII: C: 3	Hör till skatten
25	158	Koret	25	Götaland	Jönköping?	0,13	XVIII: C: 3	Hör till skatten
21	354	Koret	25	Götaland	Söderköping?	0,13	XVIII: C: 4d	Hör till skatten
18	125	Koret	21	Götaland	Söderköping?	0,10	XVIII: C: 4	Från grav V
26	165	Koret	25	Svealand eller Götaland	?	0,06	X eller XVIII: C	Fragment. Hör till skatten
27	165	Koret	25	Svealand eller Götaland	?	0,12	X eller XVIII: C	Fragment i tre bitar. Hör till skatten

Tabell 1. M-brakteaterna från Magnus Ladulås (1275–1290) regeringstid i Jomala kyrka.

häröra från någon tidigare aktiviteten på platsen, troligen från en tidigare träkyrka.

Av den ursprungliga romanska dekorationen i Jomala kyrka har två kalkstensskulpturer bevarats: det s.k. Jomalalejonet samt ett människohuvud. Jomalalejonet föreställer ett lejonhuvud, med ett människohuvud i gapet (för en allmän diskussion om kalkstensskulpturerna i Jomala, se M. Dreijer 1957, 25–64). Matts Dreijer menade att skulpturen symboliserade djävulen som i lejonets skepnad försökte uppsluka människosjälen. Den kan ha fungerat som gavel-

röstprydnad, möjligen på korets gavelröste (Dreijer 1957, 39, 42). Ett liggande skulptur i kalksten av ett människohuvud finns i norra valvstödet i tornbågen (Dreijer 1957, 43). Båda kalkstensskulpturerna anses höra till den första romanska stenkyrkan på platsen, men de är svåra att datera.

Skatten i koret – en offergåva för kyrkans vaktande eller för dess skyddshelgon?

De sex exemplar av s.k. M-brakteater som hittades i koret, i en utgrävningsruta, kom-

mer sannolikt från ett slutet, skingrat fynd. Denna sannolika skatt med M-brakteater hittades inom en utgrävningsruta (ruta nr 25), precis norr om prästdörren (fig. 3.). Mynten är präglade under Magnus Ladulås regering 1275–1290. I Magnus testamente 1285 omnämns åtta myntorter: Skara, Söderköping, Skänninge, Jönköping, Nyköping, Örebro, Uppsala och Västerås (SDHK nr 1302), och även av serien med bokstaven M finns totalt åtta typer – fyra typer präglade efter svealändsk och fyra typer präglade efter götäländsk mynträkning. Kenneth Jonsson har gjort en geografisk fördelning av dessa (Jonsson 1984).

Som regel innehåller medeltida skattfynd i Sverige och på Åland, som dateras till 1350-talet eller tidigare, bara mynt präglade under en regent. M-brakteaterna började präglas ca 1275, då en äldre typ drogs ur cirkulation. En stor myntreform genomfördes ca 1290 under Birger Magnusson (1290–1318), då brakteaterna ersattes med tvåsidiga mynt. Med andra ord, paketet med M-brakteaterna i Jomala kyrka kunde representera ett typiskt innehåll av en plånbok från 1280-talet, från den tiden när kyrkan invigdes. Enligt Kenneth Jonsson kunde mynten cirkulera ca 15 år i Sverige under perioden 1275–1290. Detta stämmer både i Svealand och i Götaland. En myntindragning under Magnus Ladulås tid i Sverige genomfördes ca 1280 (Jonsson 2005, 17).

Redan Nils Ludvig Rasmusson och Lars O. Lagerqvist påpekade att det kunde vara frågan om en skatt, eftersom M-brakteaterna är ovanliga bland fynden både på Åland och i Sverige (Rasmusson & Lagerqvist 1965, 38–39). Som ett undantag kan nämnas en stor skatt med brakteater från Magnus Ladulås tid, som hittades i Geta på Åland 1880. Skatten hittades i en stenig backe i närheten av Bolstaholms bondgård. Gården nämns redan i medeltida urkunder. Fyndet sägs ursprungligen ha bestått av 825 hela och 25 fragmentariska brakteater. Av dessa

har 685 hela och 28 fragment katalogiserats. Behållaren var inte bevarad (Voionmaa 1941, 23–30).

Landskapsarkeologen Matts Dreijer hade menat att myntens läge i Jomala kyrka talar emot ett skingrat slutet fynd (Rasmusson & Lagerqvist 1965, 38–39). Idag finner man stöd för Rasmussons & Lagerqvists antagande i fynden. I Sverige känner man nämligen bara till fyra M-brakteater som är präglade i Jönköping i svenska lösfynd (uppgift är från Kenneth Jonssons databas i Numismatiska forskningsgruppen, Stockholms universitet). Bland den troliga skatten i Jomala kyrka finns det tre M-brakteater slagna i Jönköping (fig. 5). Skatten omfattar även två M-brakteater präglade i Nyköping resp. Söderköping (fig. 6). Myntorten för en eller två fragmentariska brakteater förblir okända (tab. 1). En av M-brakteaterna (LL XVIII: C: 4) i Jomala kyrka som är präglad i Söderköping kommer från en kistlös medeltida grav i koret (Dreijer 1961, 9–10, Dreijer 1963, 23). Resten av M-brakteaterna utöver skatten har en oklar kontext, men de är hittade i var sin fyndruta och är troligen offerspill.

Jag menar att man troligen har lagt skatten under någon struktur i närheten av prästdörren i samband med grundläggningsritualer, där mynten blev en permanent del av byggnaden. Det går dock inte att utesluta att mynten kan utgöra ett gravgods, en så kallad *dead*

Fig. 5. Magnus Ladulås 1275–1290. Götaland. Jönköping (?), penning (LL XVIII: C).

Fig. 6. Magnus Ladulås 1275–1290. Götaland. Söderköping (?), penning (LL XVIII: C: 4).

man's treasure, även om man inte känner till sådana skatter innanför kyrkorummet i Sverige eller i Finland. Man känner till totalt fyra gravar med en myntskatt från tidig medeltid i Sverige. Alla dessa kommer från Västergötland och dateras till 1190-talet (K. Jonsson manus). Två av skatterna innehåller enbart främmande mynt som inte var gångbara i Västergötland och två har fler främmande mynt än lokala. Kenneth Jonsson förklarar fenomenet så att de avlidna köpmännen inte hörde till den lokala befolkningen, utan troligen kommer från andra delar av Sverige och dog under resans gång. Svenska kyrkan hade inte ännu etablerat sig på 1190-talet och därför fanns det många aspekter i samhället som kyrkan inte hade hunnit med att ta ställning till. Kyrkan hade med andra ord inga regler ännu om hur man ska hantera den avlidne köpmannens personliga pengapung (K. Jonsson manus).

Sonja Hukantaival listar i sin avhandling två medeltida myntskatter från kyrkliga kontexter i Finland, som är av stort intresse i sammanhanget (Hukantaival 2016, 186). Den ena skatten hittades under en arkeologisk utgrävning 1900–1902 i ruinerna av Koroinen biskopskyrka. Skatten omfattar fem svenska brakteater, och möjligen men osannolikt en tidig gotländsk penning, som man har lagt under en tegelsten för grunden till en dopfunt. Skatten dateras till 1360–70-talet (Koivunen 1976, 45–46; Hukantaival 2016, Appx. 3, nr 15). Den andra skatten, Kaskenkatuskatten (t.p.q. 1450), hittades 1901 i ruinerna av domikanerkonventet i Åbo (Hukantaival 2016, Appx. 3, nr 14). Mynten låg i en kruka gjord av stengods, som var gömd under ett golvtegel. Skatten har enligt Nationalmuseets katalog ursprungligen innehållit 100 mynt, men under historiens gång har skatten blivit blandad med ytterligare 29 mynt av okänt ursprung (Talvio 2011, 153–155). Hukantaival menar att det finska folklorematerialet talar klart för att myntskatterna av det här slaget skulle vara

offergåvor för kyrkans vaktande (*kirkonhaltia*) (Hukantaival 2016, 188). Det jämna antalet 100 mynt från dominikanerkonvent är ett tecken på skattens magiska karaktär menar Hukantaival, och likaså behållaren av lergods som har ett samband med pilgrimskulten av Sankt Olof (Hukantaival 2016, 186 med referenser). Även skatten i Jomala kyrka kunde mycket väl vara en offergåva till kyrkans vaktande eller möjligen till dess skyddshelgon.

På Åland finns det två större medeltida skatter från kyrkliga kontexter, från Lemböte kapell och från Finström kyrka, men båda är problematiska och innehåller troligen mynt från olika fyndkontexter (för en sammanfattning om temat, se Talvio 2007, 180). Skatternas tolkning förblir oklar. I Sverige känner man till fem skatter från kyrkliga kontexter under perioden ca 1250–1354. En av dem kommer från ett kloster och fyra är från kyrkor (Jonsson 2000, 914–915). Två av skatterna är troligen tidiga grundläggningskatter och således speciellt intressanta i sammanhanget. De innehåller minst 38 resp. 107 mynt och dateras till ca 1200. Båda skatterna hittades i den östra korväggen i Naverstad sockenkyrka, Bohuslän (SML 11.103A och 11.103C). Det finns även exempel på några större myntskatter i Sverige som har gömts under altaret på 1400-talet.

Litteratur

- Ahl, E. 2006. Kyrkan, stormannen, prästen – Forskning kring Jomala kyrkoby som exempel på den historiska tidens arkeologi på Åland. *Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland*. 2006:3, 3–16.
- Drejjer, M. 1949. *Berättelse över undersökningen invid och i Jomala kyrka 10 och 11 oktober 1949*. Opublicerad forskningsrapport, Åland museum, Mariehamn.
- Drejjer, M. 1957. Kalkstenslejonet i Jomala. *Åländsk odling* 1957, 25–64.
- Drejjer, M. 1961. *Berättelse över den*

- arkeologiska och byggnadshistoriska undersökningen av Jomala kyrka 1961. Opublicerad utgrävningsrapport, Åland museum, Mariehamn.
- Dreijer, M. 1963. Jomala kyrka. *Åländsk odling* 1963, 3–52.
- Dreijer, M. 1977. *Sankt Olofs kyrka i Jomala. En vägledning utgiven av kyrkorådet i Jomala.* Mariehamn 1977.
- Dreijer, M. 1983. Från stenåldern till Gustav Vasa. *Det åländska folkets historia I:1.* Andra reviderade upplagan. Mariehamn 1983.
- Gardberg, C. G. 1987. Kirkot 1400-luvun alkuun mennessä. *Ars. Suomen taide I* (red. Sarajas-Korte, S.), Espoo 1987, 48–65.
- Hiekkanen, M. 1994. *The stone churches of the medieval diocese of Turku. A systematic classification and chronology.* Helsinki 1994.
- Hiekkanen, M. 2007. *Suomen keskiajan kivikirkot.* Helsinki 2007.
- Hukantaival, S. 2016. "For a witch cannot cross such a threshold! Building concealment traditions in Finland c. 1200–1950". *Archaeologia Medii Aevi Finlandiae XXIII.* Turku.
- Jonsson, K. 1974. Ett Sigtuna-mynt från 1200-talet. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1974:2, 42.
- Jonsson, K. 1984. Myntningen under Valdemar 1250–1275 och Magnus Ladulås 1275–1290. *Myntkontakt. Svensk Numismatisk Tidskrift* 1984:4/5, 121–125.
- Jonsson, K. 2000. Coin circulation and the pattern av hoarding in the Viking Age and the Middle Ages. *Proceedings. XII. Internationaler Numismatischer Kongress 1997* (red. B. Kluge och B. Weisser), Berlin 2000, 911–916.
- Jonsson, K. 2005. Hur länge cirkulerade mynten under olika tidsperioder? *Myntstudier* 2005:4, 14–20.
- Klackenberg, H. 1992. *Moneta nostra. Monetarisering i medeltidens Sverige.* Lund 1992.
- Koivunen, P. 1979. Koroisten keskiaikaiset rahalöydöt. Medeltida myntfynd i Korois. *Turun kaupungin historiallinen museo. Vuosijulkaisu* 1976. Åbo stads historiska museum. *Årsskrift* 1976. 40, 5–122.
- LL: Lagerqvist, L.O. *Svenska mynt under vikingatid och medeltid (ca 995–1521) samt gotländska mynt (ca 1140–1565).* Stockholm 1970.
- Myrberg, N. 2008. *Ett eget värde. Gotlands tidigaste myntning, ca 1140–1220.* Stockholm studies in archaeology 45. Stockholm 2008.
- Pooth, E. 1973. Zür Baugeschichte der Kirche von Jomala. *Ålands medeltida kyrkor: studier utgivna av Ålandsseminariet vid Anders Zorns professur i nordisk och jämförande konsthistoria tillägnade Sten Karling.* (red. Bonnier, A. C.), Stockholm, 9–24.
- Ramsdahl, C. 1956. Jomala kyrkas ombyggnad 1828–1844. Anteckningar ur församlingsarkivet. *Åländsk Odling* 1956, 3–31.
- Rasmusson, N. L. & Lagerqvist, L. O. 1965. Mynt från Jomala kyrka. *Åländsk odling* 1965, 25–43.
- Ringbom, Å. 1994. Dateringen av Ålands kyrkor. *Historisk Tidskrift för Finland*, 3, 1994, 459–493.
- Ringbom, Å. 2010. *Åländska kyrkor berättar. Nytt ljus på medeltida konst, arkitektur och historia.* Mariehamn 2010.
- SDHK: Svenskt Diplomatariums huvudkartotek SML 11: Kjellgren, R. 2004. *Sveriges mynt-historia landskapsinventeringen, Bohuslän.* Stockholm 2004.
- Talvio, T. 2007. Coins and coin circulation in Medieval Finland. *Money Circulation in Antiquity, the Middle Ages and Modern Times. Time, Range, Intensity* (red. Suchodolski, S. & Bogucki, M.) Warsaw-Cracow 2007, 179–190.
- Talvio, T. 2011. A coin hoard from the Turku Dominican Convent (1901). *Times, things & places. 36 essays for Jussi-Pekka Taavitsainen.* (red. Harjula, J., Helamaa, M. & Haarala, J.) Masku 2011, 152–165.
- Voionmaa, J. 1941. Brakteatfyndet från Geta. *Finskt Museum XLVIII.* Helsingfors 1941 23–30.

Ett nytt estländskt fynd med mynt från Ohind

Ivar Leimus

Fig. 1. Ohind, jital. Funnen nära Kadrina.

Estlands Historiska Museum erhöll nyligen ett litet silvermynt (diameter 17 mm, vikt 2,73 g), som enligt upphittaren hade påträffats med metalldetektor nära Kadrina i nordöstra Estland (fig. 1, tab. 1 nr 14). Myntytan visar spår av påverkan från gödningsmedel, vilket troligen betyder att det handlar om ett lösfynd snarare än en del av en skatt.

Vid en första anblick var det svårt att se myntets motiv, men sen framgick det att det var en ryttare med en lans på åtsidan. Frånsidans motiv förblev oidentifierad tills min kollega Mauri Kiudsoo i skatten från Erra-Liiva upp-

täckte ett liknande mynt, som enligt en tidigare bestämning var präglad i Ohind i floden Indus dalgång (dagens Pakistan) av Hindukungar (shahi). Detta område räknades då till Indien.

Då blev det klart att det var baksidan av den heliga tjuren Nandi, portväktarguden, som var synlig på myntets frånsida. Sanskrittexten ovanför tjuren kan transkriberas som SRI SAMANTA DEVA, som kan översättas med universal gud. Den typen av mynt, som kallas jital (Tye 1995), är vanliga i deras hemland, men ovanliga så långt från tillverkningsområdet. Från Estland var hittills tre jitaler kända – två i

nr	Skatter	Tpq	Islamiska	Byzantinska	Övriga	Ohind
1	Gnjozdovo I	953/4	10+4	1	4	1
2	Tatarski Tolkiš	984/5	955			2
3	Denisy	1008/9	402+4928	0+3	19+47	0+2
4	Goroškovo & Ljubojezh (nordvästra stranden av sjön Ilmen)	961-976	11			3
5	Vaabina	1010/1	205	4	168	1
6	Erra-Liiva	977/8	230	2		2
7	Obrzycko	969/70	x	x	x	1
8	Maurzyce-Ruszków	971/2	2+180	0+1		0+1
9	Lisowek	1011				1
10	Niederlandin	983	6+x	0+3	84+x	1
11	Masku	Tidigt 1000-tal?	2+1		1	1
12	Skedstad, Öland	1029	7	1	1138	1
	Lösfynd					
13	Gravhög nära Perejaslavl-Zalessk & Jurjev					3
14	Kadrina					1

Tabell 1. Fynd i Europa av mynt från Ohind

Fig. 2 Ohind, jital. Tillhör skatten från Erra-Liiva (a-b) resp. Vaabina (c).

skatten från Erra-Liiva (fig. 2a-b, tab. 1, nr 6) och en i Vaabinaskatten (fig. 2c, tab. 1, nr 5) från sydöstra Estland (tab. 1) (Bykov 1965, 148-149; Bykov 1969, 76).

Läget är likartat i närliggande länder. I Finland hittades det först myntet från Ohind så sent som förra året (Ehrnsten 2016, tab. 1, nr 11). Dessutom finns ett mynt från Sverige (Jonsson 2013, 26, tab. 1, nr 12), samt sammanlagt fyra ex. från Polen och östra delen av Tyskland (Bykov 1965, 149; Bykov 1969; Bugucki, Ilisch, Suchodolski 2016, nr 84:183, tab. 1, nr 7-10). Något fler, 11 ex. Från Ohind har pulicerats från ryska fynd (tab. 1) (Bykov 1965, 147-148; Bykov 1969, 75-76; Toropov 2014, 227-229 – jag är tacksam för denna information från dr Vjatšeslav Kulešov, Eremitaget, S:t Petersburg - tab. 1, nr 1-4, 13).

Mynten saknar årtal och deras präglingstid är därför osäker. De skatter där de förekommer kan emellertid dateras till antingen andra hälften av 900-talet eller till tidigt 1000-tal. Man kan

därför anta att jitals i fynden från Östersjöområdet har präglats på 900-talet, sannolikt under andra hälften. De kan inte ha fortsatt att präglas under 1000-talet eftersom år 1001 besegrades shahi Jaypala av Ghaznavidsultanen Mahmud i slaget vid Peshawar och därefter såld som slav. Han blev senare frigiven, men kunde inte tåla skammen som han fått utstå, utan brände sig själv till döds. Under den följande Hindu shahi regenten Anandapal (1002-10) gick stora territorier förlorade till ghaznaviderna.

Jitalerna från Ohind kom troligen till Östersjöområdet tillsammans med andra orientaliska mynt från Centralasien, först med mynt från samaniderna sedan med mynt från qarakhaiderna. Det stöds av det faktum att 1960 hittades en stor skatt nära Taskent (ca. 11 kg) med dirhemer som dateras till tidigt 1000-tal, men även ett Ohind mynt (Bykov 1965, 150-151; Bykov 1969, 77). Anmärkningsvärt nog är alla estniska fyndmynten (fig. 1) samt det finska av samma typ (jfr Tye 1995, nr 27) med oläsliga bokstäver på åtsidan, som indikerar att de är mer eller mindre samtida. Det kan inte uteslutas att dessa mynt kan ha anlänt samlat i en børs till Östersjöområdet av en köpman som handlade österut och att de sedan spridits som ett resultat av lokal cirkulation.

Litteratur

- Bykov, A.A. 1965. Finds of Indian medieval coins in East Europe. *Journal of the Numismatic Society of India* 27 (1965), p. 148-149.
- Bykov, A.A. 1969. Находки средневековых индийских монет в Восточной Европе. *Эпиграфика Востока* 19. Ленинград, 1969, 76.
- Ehrnsten, Frida 2017. Vuoden 2016 rahalöytöjä. *Numismaattinen Aikakauslehti* 2017:1, 7-8.
- Jonsson, Eeva 2013. *En rik handelsmans silverskatt*. Stockholm 2013.
- Mateusz Bogucki, Ilisch, Peter och Suchodolski, Stanislaw (red.) 2016. *Frühmittelalterliche Münzfunde aus Polen, Inventar III: Masowien, Podlachien und Mittelpolen*. Warszawa 2016, nr 84:183.

Den första romerska denaren i Norrland

Ola George

I Västland norr om Sundsvall finns en rik kulturmiljö som består av storhögar och boplatsslämningar. Genom åren har många rika grav- och boplatssfynd hittats.

En Vestlandskittel hittades 1877. I samband med järnvägsbygge 1922 undersökte Gustaf Hallström en stor gravhög (som klövs av järnvägsbygget) och hittade då ännu en Vestlandskittel (SHM 17062). Vestlandskittlar är provinsialromersk import kring 400 e.Kr. och förknippas med hög status (Persson 2014). I samband med Hallströms undersökning påträffades även rester efter flera romerska importglas, vilket enligt uppgift gör graven till den glasrikaste i Skandinavien. En guldring har även hittats i åkern i samband med markarbeten 1853.

Under 1980-talet undersökte Riksantikvarieämbetet delar om fornlämningsområdet

Fig. 2. Vestlandskittel från Västland.

då en storskalig exploatering med industrietableringar var planerad. Sundsvalls kommun och Raå planerade att under en 15-årsperiod undersöka fornlämningarna. Planerna fullföljdes lyckligtvis inte. Trafikverket planerar däremot att bygga ett s.k. triangelspår strax söder om fornlämningsområdets centrala delar.

Länsstyrelsen såg det därför som angeläget att få mer kunskap om området. Murberget Länsmuseum Västernorrland genomförde därför 2016-2017 två mindre arkeologiska undersökningar i Västland-Maland. Det

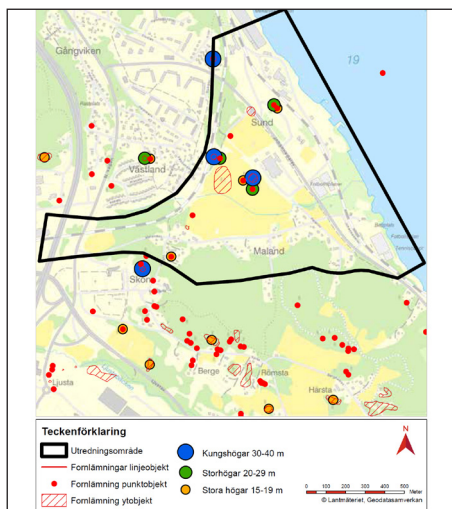

Fig. 1. Undersökningsområdet 2016-2017 i Västland-Maland. Kartbild efter Carina Öberg, Trafikverket 2015.

Fig. 3. Överodlad storhög i Västland.

Fig. 4. Undersökningen 2016.

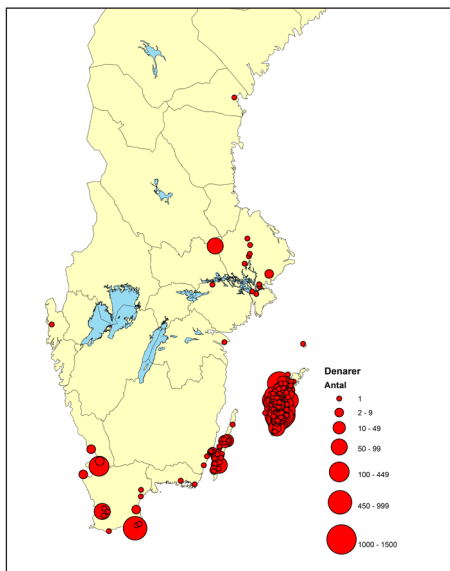
Fig. 5. Västland, Skön sn, Medelpad. Romerska riket. Trajanus 98-117, Rom, denar 112-114 e.Kr. RIC 294.

övergripande syftet med förundersökningen var att ta fram ett kunskapsunderlag för att förbättra Länsstyrelsens framtida förvaltning av fornlämningsområdet.

År 2016 hittades förutom boplatslämningar och rester efter smide ett romerskt silvermynt, denar. Det hade präglats 112-114 e.Kr. under kejsar Trajanus 98-117 och är den första hittade denaren norr om Mälardalen. Vikten på det kantskadade myntet är 1,9 g. De flesta romerska denarerna i Sverige är hittade på Gotland (ca 7.000 av totalt ca 8.000), som för övrigt har flera speciella fyndkategorier gemensamma med Väster-norrland som Vestlandskittlar (Medelpad - 8; Gotland - 7; Dahlin Hauken 2005, 92, fynd 1-15), spadförmiga ämnesjärn och vissa guldföremål. Denaren från Maland är troligen en samtida import eftersom den inte är kraftigt sliten som de gotländska denarerna som är importerade långt efter präglingstiden (300-400-tal?) (Lind 1988, 153). De uppländska denarfynden ligger däremot närmare i tid. Flera fynd av romerska kopparmynt har hittats i Väster-norrland men fyndomständigheterna är oklara (Zachrisson 2010)

Flera andra fynd visar på aktiviteter under vikingatid. Sannantaget tyder boplatslämningar, fynd på aktiviteter från äldre romersk järnålder-vikingatid inom det aktuella fornlämningsområdet. I närheten finns dessutom flera bytomter som ytterligare visar på lång kontinuitet. De medeltida kyrkorna på Alnön, i Timrå och Skön visar på områdets rikedom (Sköns kyrka har under medeltiden varit en s.k. försvarskyrka med två torn).

Det strategiska läget vid sundet mellan

Figur 6. Denarfynd i Sverige. Den nordligaste punkten visar fyndet från Västland-Maland. Bild reviderad efter Kenneth Johnsson 2016.

fastlandet och Alnön inte långt från Indalsälvens mynning har förmodligen varit en starkt bidragande orsak till högstatusmiljöns uppkomst och vidmakthållande.

Tack till Lennart Lind för bestämningen av denaren.

Referenser

- Dahlin Hauken, Å. 2005. *The Westland cauldrons in Norway*. Stavanger 2005.
- Lind, L. 1988. *Romerska denarer funna i Sverige*. Stockholm 1988.
- Persson, P. 2014. Boteåkitten – en fråga om datering. *Arkeologi i norr 14* (red. P. Rahmqvist). Umeå 2014, 107-122.
- RIC –Mattingly, H. och Sydenham, E.A. *Roman Imperial Coinage II*. London 1926.
- SHM – Statens Historiska Museum, nu Historiska Museet, Stockholm.
- Zachrisson, I. 2010. Vittnesbörd om päls-handel? Ett arkeologiskt perspektiv på romerska bronsmynt funna i Norrland. *Fornvännen* 2010, 187-202.

Konsten att spåra en silverskatt

Majvor Östergren

Bakgrund

Gotland är känt för sina många vikingatida silverskatter. Cirka 750 har lämnats in till myndigheterna under de senaste två hundra åren. Hur många som påträffats, men som aldrig blivit inlämnade är svårt att uppskatta. Förmodligen hittades vikingatida silverskatter redan under medeltiden. Det finns även berättelser från 1700-talet och 1800-talet som uppger att fynd gjorts, men sålts till guldsmeder eller hamnat hos privatpersoner och sedan skingrats. Liknande exempel finns också från vår egen tid, främst med koppling till privat skattletning med metalldetektor. Det är fynd som går forskningen förbi och som gör det svårt att tolka vår historia på ett riktigt sätt. Ibland ges dock möjligheten att spåra splittrade fynd och kanske lägga ett pussel utan alltför många saknade bitar. Ett sådant exempel är silverskatten från gården Ale i Rute socken, på norra Gotland.

År 1981 uppvisades fem arabiska silvermynt för Kungl. Myntkabinettet. Ärendet diariefördes som 141/81. Mynten bestämdes av Bengt E. Hovén, som la dem i bruna myntpåsar med bestämmningar innan de återlämnades till inlämnaren. Enligt uppgift skulle de ha påträffats i en åker vid plöjning i Rute socken 1881-1906. Mynten daterades till mellan 900/1 och 918/9.

Den 15 juli 1982 träffade författaren, då anställd på Riksantikvarieämbetets Gotlandsundersökningar (RAGU), en person vid namn Pettersson. Mötet ägde rum på uppdrag av RAGU:s dåvarande chef Erik Nylén, som fått information om de arabiska mynten. Pettersson berättade att han fått sju arabiska silvermynt från en kvinna, som bodde vid Ale. Kvinnan var änka efter Karl Nordström (1893-1974), då avliden

sedan 8 år. Karl Nordström var Petterssons morbror och ägare till gården. Han hade påträffat mynt i den så kallade Silveråkern. Nordström arbetade på KA3 i Färösund, där även en myntsamlare jobbade. Denne fick de flesta av mynten. Myntsamlaren hade dött ett par år innan mötet med Pettersson. Hans myntsamling hade därefter köpts av en annan samlare. Pettersson hade fått de mynt som var kvar i Nordströms hem. Mynten hade hittats enstaka då och då efter t.ex. regn och plöjning.

Efter Karl Nordströms död såldes gården till en granne, som inte längre är i livet. Gården ägs idag av dennes efterlevande sambo, som flyttade in 1980. Hon fick då Silveråkern utpekad för sig. Tillsammans upptäckte de redan tidigt på 1980-talet att någon plundrat åkern med metalldetektor. Ett flertal igenfyllda gropar i åkerns nordvästra hörn konstaterades men polisanmälades aldrig. Åkern har inte varit plöjd efter plundringen utan nyttjats som betesmark.

Vart mynten från Ale tagit vägen är okänt för författaren. Däremot fanns två arabiska silvermynt från Silveråkern i en annan myntsamling den 4 augusti 1983. Då träffade undertecknad en privatperson i Rute. Mynten hade köpts från Nordström, som funnit dem ”i en potatisåker nära Rute kyrka, på Fleringevägen, nära bostaden”. Dessa mynt daterades till 903/44 och 918/9 (nr 4 och 7 i fyndförteckningen). Enligt uppgift är myntsamlingen såld sedan dess.

Sammanlagt innebär det att nio mynt är kända från silverskatten. Av dessa är sju bestämda. Det är okänt hur många mynt som ursprungligen ingått i skatten och det är okänt i vilka privatsamlingar de finns idag. Av antalet igenfyllda gropar att döma bör ytterligare 10-15 mynt ha påträffats vid plundringen i början på 1980-talet.

Ibland korsas vägarna igen

Av en ren tillfällighet återupptäcktes 2011 fyra av de mynt, som 30 år tidigare hade

uppvisats för Kungl. Myntkabinettet (nr 1, 5-7 i fyndförteckningen). Den som identifierade mynten var Bo Gunnarsson, som köpte dem av en mynthandlare i Stockholm. De hade då plockats ur sina bruna myntpåsar men påsarna fanns kvar. Med hjälp av Gert Rispling, expert på arabiska mynt, kunde rätt mynt identifieras till rätt påse. Dock saknades det femte myntet (nr 2 i fyndförteckningen). Gunnarsson publicerade mynten 2015 i *Myntstudier*, festskriften till Kenneth Jonsson (Gunnarsson 2015).

Arkeologisk undersökning 2017

Gunnarssons upptäckt aktualiserade frågan om det vore möjligt att få konkreta bevis för att de arabiska mynten verkligen kom från Silveråkern vid Ale i Rute socken. Därför genomfördes en arkeologisk undersökning med metalldetektor på platsen hösten 2017.

Undersökningen utfördes av Jonas Paulsson och författaren inom ramen för forskningsprojektet *Efterundersökningar av plundrade fyndplatser för silverskatter på Gotland*. Projektet, som finansieras av Sven Svenssons stiftelse för numismatik, hade 2016 initierats av Numismatiska Forskningsgruppen vid Stockholms universitet under ledning av professor Kenneth Jonsson.

Syftet med forskningsprojektet var att följa upp Länsstyrelsens i Gotlands län projekt *Ett plundrat kulturarv*, vilket genomfördes 2009-2011. Länsstyrelsens projekt, som blev en stor framgång, hade som syfte att motverka och förebygga plundring av forn lämningar med metalldetektor på Gotland. Det nu aktuella projektet har som främsta syfte att tillvarata kvarliggande mynt. Detta för att säkerställa vetenskapliga slutsatser genom ett större numismatiskt material, men också för att rädda mynten undan eventuellt återkommande plundring. Som erfarenheten tydligt har visat är de gotländska silverskatterna och deras fyndplatser ett av Sveriges mest hotade kulturarv på grund av den ständiga risken för plundring.

Fig. 1. Kalifatet. Isma'il b. Ahmad. al-Shash 284 e.H. (897/8 e.Kr.). Tbg IX, 19. 3,00 g.

Resultat

Den utpekade fyndplatsen visade sig vara i stort sett tömd på metallföremål. I utkanten av det område, där markägaren iakttagit ett flertal plundringsgropar på 1980-talet, påträffades trots allt ett arabiskt silvermynt (nr 3 i fyndförteckningen - fig.1). Myntet är präglat 897/8 e.Kr., vilket stämmer väl med de mynt som är kända. Fyndet av silvermyntet visar att uppgifterna om tidigare fynd och fyndplats bör vara riktiga. Det grunda plöjningslagret på platsen samt frånvaron av myntfragment, antyder att det bara kan finnas något enstaka mynt kvar i plöjningslagret, om ens något. De som plundrat fyndplatsen har gjort ett noggrant arbete. Efter den nu genomförda undersökningen kan platsen bedömas vara totalundersökt.

Fyndplatsens läge i direkt anslutning till den angränsande åkern i väster gjorde att undersökningen utvidgades åt det hållet. Denna åker visade sig vara mer fyndrik. Endast några tiotal meter från fyndplatsen för det arabiska myntet hittades ett runt dräktspänne och en örslev från vendeltid samt fyra silvermynt från 1300-talet och 1500-talet. Ett hundratal meter åt nordöst påträffades en fibula från romersk järnålder, möjligen härrörande från en sönderplöjd grav. Utöver detta hittades några kopparmynt från 1700- och 1800-talet. Efter den nu genomförda undersökningen kan denna plats bedömas vara totalundersökt.

Föremålen från vendeltid härrör mest troligt från en överplöjd boplats, men det kan

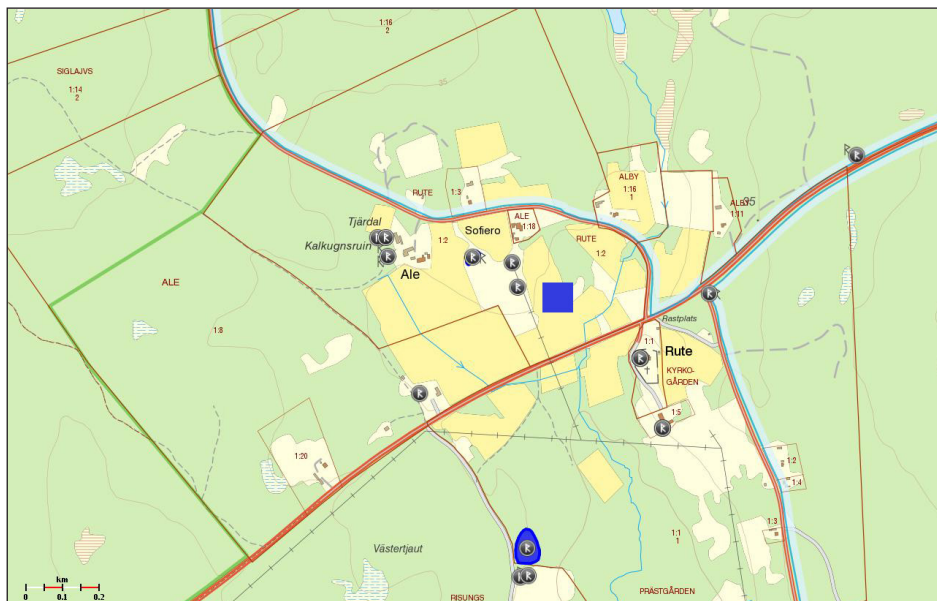

Fig. 2. Utdrag ur FMIS med Rute kyrka i högra kanten, söder om landsvägen. Tingsbacken ligger omedelbart väster om gården som är belägen strax över bildens mitt. Fornlämningarna mitt i åkerområdet är resterna av ett förmodat större gravfält (RAÄ 108 och 109). Fyndområdet med det arabiska myntet, de vendeltida föremålen och mynten från 1300-talet och 1500-talet har markerats med blå rektangel.

inte uteslutas att de kommer från en överplöjd grav. De fyra mynten från 1300-talet och 1500-talet bör ha ett ursprung i en längre tids verksamhet på platsen, eftersom de av kronologin att döma inte kan komma från ett och samma skattfynd. Om det rör sig om en boplatz eller annan typ av verksamhet kan enbart mer fördjupade undersökningar svara på.

Fyndsammanhang

Fyndområdet ligger i nära anslutning till en bäck, som avvattnar Rute myr och som rinner söderut förbi Rute kyrka och vägskalet intill kyrkan (fig. 2). I dess närheten har förmodligen tingsplatsen för Rute ting, ett av Gotlands 20 ting, varit belägen (Olsson 1994, 147f, Östergren 2017, opublicerat manus). Nordväst om åkrarna finns en naturformation, som lokalbefolkningen kallar Tingsbacken. Det handlar om en tungförmig avslutning

av en grusås som höjer sig några meter över det omgivande åkerlandskapet. Längst ut på platån ligger resterna av ett förmodat röse, R-markerat ”med tvekan” (RAÄ 107).

På en förhöjning med berg i dagen mitt i åkerområdet finns resterna av ett gravfält som ser ut att ha skadats genom stenbrytning. Sju gravar är registrerade tillsammans med ett par ”stensättningsliknande” lämningar (RAÄ 108 och 109:1-2). Intill och söder om kyrkan har en förhistorisk grav påträffats (RAÄ 16). I en åker nära kyrkan hittades år 1854 en vikingatida armbygel av silver (SHM 2040). Det är möjligt att armbygeln, som påträffades lös i jorden under plöjning på prästgårdens mark, kan ha ett samband med de arabiska mynten från Ale, eftersom ägorna gränsar till varandra. Både Tingsbacken och fyndområdet med de förhistoriska och medeltida föremålen ingick i en okänd

ödegård som uppenbarligen delats mellan gården Ale, belägen längre söderut i socknen, och Rute Prästgård, då skattläggningskartan upprättades 1694.

Avslutning

Studien visar att det är möjligt att få ett grepp om en silverskatt som aldrig blivit inlämnad, utan som i stället splittrats till flera olika myntsamlare, även om det hänt för många år sedan. Skatten har bestått av minst 20-25 islamiska dirhemer. Studien visar också att det går att lokalisera fyndplatsen, trots att den varit plundrad, och hur betydelsefullt det är att få kunskap om denna typ av fynd för att sätta in dem i sin kontext. Här vid Ale i Rute socken tycks silverskatten ha ingått i ett fyndsammanhang, som eventuellt kan kopplas till en av Gotlands 20 vikingatida och medeltida tingsplatser och därmed till öns övergripande organisation och samhällsstruktur. Konsten att spåra en silverskatt är därmed betydelsefull även i ett större sammanhang.

Fyndförteckning

KALIFATET

Samanid

1. Isma'îl b. Ahmad. Samarqand 288 e.H. (900/1 e.Kr.). Tbg IX, 36. 2,75 g
2. - Samarqand 291 e.H. (903/4 e.Kr.). Tbg IX, 54 var. 2,99 g.
3. - al-Shash 284 e.H. (897/8 e.Kr.). Tbg IX, 19. 3,00 g.
4. - al-Shash 291 e.H. (903/4 e.Kr.). Tbg IX, 52.
5. Ahmad b. Isma'îl. Samarqand 300 e.H. (912/3 e.Kr.). Tbg IX, 185 var. 2,86 g.
6. Nasr b. Ahmad. Andaraba 303 e.H. (915/6 e.Kr.). Tbg IX, 251. 3,09 g.
7. - Andaraba 306 e.H. (918/9 e.Kr.). Tbg IX, 277. 2.94 g.

VOLGA BULGAR

Almish - Ja'far?

8. Bulgar? Början av 920-talet. Efterprägling av Nasr b. Ahmad. Samarqand 302 e.H.

Mynten är bestämda av Bengt Hovén och Viacheslav Kuleshov.

Referenser

- Gunnarsson, Bo. 2015. And they returned from the East with silver and incredible tales...A rediscovered hoard provenance and a remarkable ship graffito. *Myntstudier. Festskrift till Kenneth Jonsson*. Stockholm 2015.
- Hellqvist, Marie-Louise och Östergren, Majvor. 2011. *Ett plundrat kulturarv. Att motverka och förebygga plundring av fornlämningar*. Rapport 30 november 2011. Länsstyrelsen i Gotlands län.
- Kungl. Myntkabinetet, diarienummer 141/81.
- Olsson, Ingemar. 1994. *Gotländska ortnamn*. Visby 1994.
- Polisutredning K 6918-09 m.fl. Polismyndigheten i Gotlands län.
- SHM-Statens Historiska Museum, Stockholm. Inventarienummer
- Tbg - Tornberg, C.J. *Numi cufici Regii Numophylacii Holmiensis, quos omnes in terra Suecae digessit et interpretaus est*. Upsaliae 1848.
- Östergren, Majvor. Minnesanteckningar 1982-07-15.
- Östergren, Majvor. Minnesanteckningar 1983-08-04.
- Östergren, Majvor. 2017. Tingsplatser på Gotland. Opublicerat manus.

Webbsidor

FMIS (Fornminnesregistret).
Lantmäteriet, Historiska kartor.
Historiska Museet, Stockholm.

Undersökningarna vid Högvide gård i Lärbro socken, Gotland

Dan Carlsson och Kenneth Jonsson

Gotlands Arkeologiska Fältskola, i samarbete med Gotlands Folkhögskola, driver sedan ett flertal år sommarkurser i arkeologi som ett led i att öka kunskapen om Gotlands äldre historia. 2017 års fältkurs innebar att fördjupa kunskapen om förhistorien inom vad som kallas Lajkarhed i Lärbro socken på norra Gotland, eller mer precist, bebyggelseutvecklingen under loppet av järnåldern och medeltid för gården Högvide.

Området hyser ett stort antal förhistoriska och historiska lämningar och fynduppgifter, vilka tillsammans speglar

ett nyttjande av området från stenåldern till våra dagar. Flera av fornlämningarna är undersökta sedan tidigare, då i första hand gravfälten omkring heden och längs landsvägen som avgränsar heden i norr, men här finns även spår av en silverdepå med arabiska mynt från vikingatid, delundersökt under 1980-talet.

Undersökningarna genomfördes under juli månad 2017 under sammanlagt fyra veckor som en sommarkurs för amatörarkeologer. Dan Carlsson var kursledare, och deltagarna utgjordes av mellan 14 och 19 personer fördelade på flera grupper och skilda antal veckor.

De arkeologiska undersökningarna har kunnat genomföras tack vare en välvillig inställning hos markägaren Åke Röcklinger, Högvide Lärbro. ¹⁴C dateringar har bekostats av Sällskapet DBW:s stiftelse,

Figur 1. Landskapet vid Högvide gård Lärbro socken 1752 sammanlagd med vissa fornlämningar och uppgifter om fynd. I väster finns en järnåldersgård i form av 2 husgrunder. Ca 200 meter sydöst om gården finns uppgifter om ett bortodlat hus. Den blå pricken markerar läget för silverdepån med arabiska mynt. Den väsentliga frågan är hur bebyggelseförändringarna har skett över tiden, från järnåldersgården i väster till läget för gården 1700.

Figur 2. Lajkarhed.

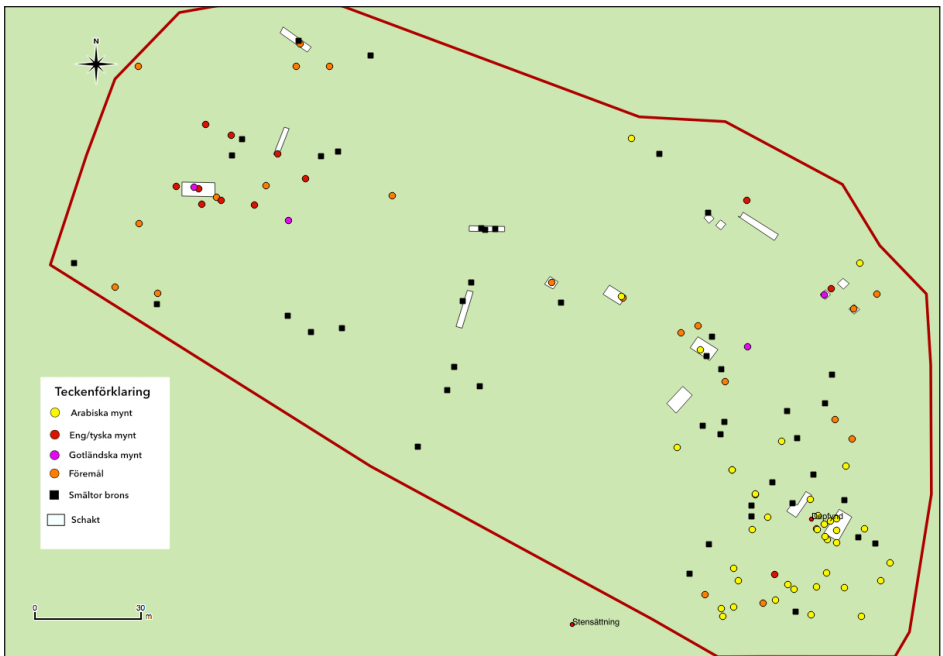
som tackas för generöst bistånd till vårt forskningsprojekt.

Undersökningarna var ett led i vår forskningsinriktning mot den yngre järnålderns samhälle, där tyngdpunkten under många års undersökningar har berört frågan om

övergången såväl mellan den äldre järnåldern och den yngre, representerad av de talrikt förekommande husgrunderna från folkvandringstid, som övergången mellan vikingatid och medeltid/historisk tid.

Det övergripande syftet med den gångna sommarens utgrävningar var att skapa en bättre förståelse för historien om gården Hågvide och mer konkret, frågan om bebyggelseförändringar mellan den äldre järnålderns bebyggelseläge i västra delen av gårdens ägor och den historiska gården belägen i östra delen av ägorna (fig. 1).

Undersökningsområdet utgörs sedan lång tid av betesmark, men tidigare i sin helhet av äldre åkermark, odlad under loppet av 1600-tal till 1800-tal (troligen till del även tidigare, vilket dock inte kan beläggas mot bakgrund av frånvaron av äldre kartor). Genom att området sedan lång tid är betes-

Figur 3. Resultatet av metalldetekteringen av den forna åkern väster om Hågvide gård. Mynten koncentrerar sig huvudsakligen, med ett antal undantag, till två områden, belägna upp till 300 meter från varandra. I övrigt är föremålen tämligen jämnt spridda över åkern. Röd linje markerar metalldetekterat område.

mark är det öppet och överskådligt (fig. 2). Det landskapsrum som avsågs att behandlas är tämligen stort och för att få ett bättre grepp om var de konkreta utgrävningarna skulle koncentreras genomfördes projektet som en kombination av metalldetekteringar över större delar av området mellan kämpgravsgården i väster och det nuvarande läget för gården Högvide i öster, parat med ett antal schakt utlagda över strategiska platser för att belysa frågeställningen. Det betyder att resultatet av metalldetekteringen, kombinerad med befintlig kunskap om fornlämningar, bildade utgångspunkten för utplacering av de schakt som kom att undersökas arkeologiskt.

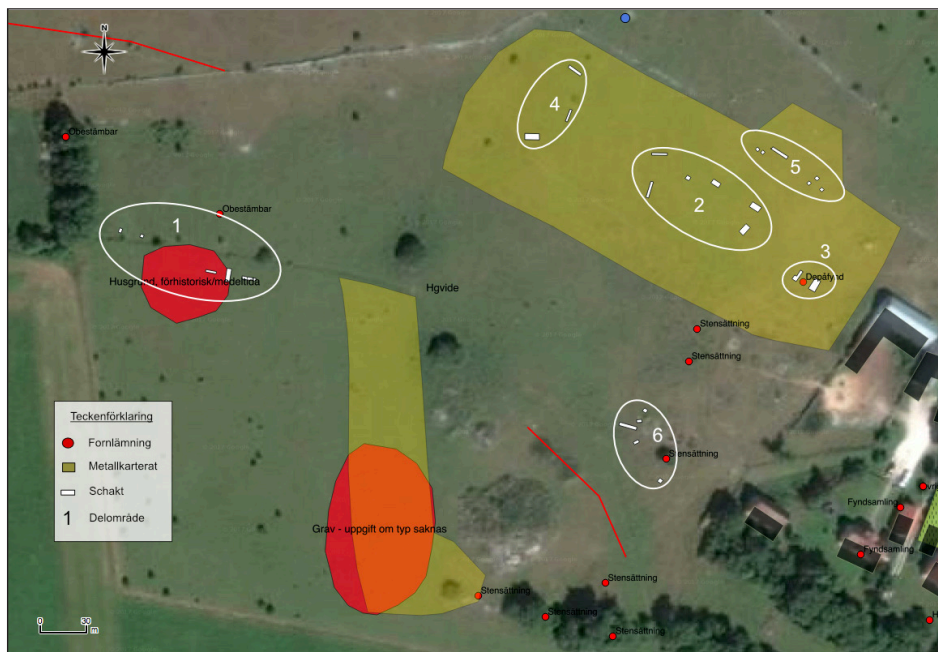
Metalldetekteringen utfördes med mycket hög noggrannhet för att få en så detaljerad bild av spridningen av föremål över åkern som möjligt. Tillvägagångssättet var att samtliga utslag av annan metall än järn kontrollerades och i de fall de bedömdes vara av äldre datum, d.v.s. äldre än 1800-tal, togs de tillvara. Resultatet av metalldetekteringen visade på ett stort antal spridda föremål över hela åkern med vissa koncentrationer. Vid platsen för den tidigare registrerade depån av arabiska mynt påträffades ytterligare mynt. Längst i väster framkom en mindre samling av tyska och ett engelskt mynt och spritt i hela området påträffades såväl enstaka vikingatida mynt, både islamiska och tyska, som smyckedelar från yngre järnålder-historisk tid, liksom smältor, bronsplåt med mera. Inom ett område i öster förekom ett fåtal eldpåverkade föremål med datering till sen vendeltid-tidig vikingatid. Det antyder att det troligen har funnits brandgravar inom området.

Den stora spridningen av metallföremål (fig. 3) som indikeras av metalldetekteringen vid Högvide är inte ovanlig när man detaljundersöker större ytor nära gårdar. Inledningsvis bör man notera att det handlar om föremål som har en tidsutsträckning på upp mot tusen år. Många av föremålen

har säkerligen kommit ut på åkern genom hushållsavfall, andra föremål är tappade och en del kommer från utplöjda konstruktioner. I föreliggande fall indikerar spridningen av föremål att här finns två samlingar som pekar mot en utplöjd samling. Dels rör det depån i öster med islamiska mynt, intill ladugården, dels i väster, där det finns en samling tyska och engelska mynt. I övrigt ger inte den rumsliga bilden av fynden anledning till att tolka det som utplöjda hus eller andra konstruktioner, därtill är spridningen av föremål allt för stor, både rumsligt och dateringsmässigt.

Utgående från resultaten av metalldetekteringen lades ett flertal schakt ut om totalt en yta på ca 110 m², för att få ett grepp om eventuella lämningar kopplade till fynden (figur 3 och 4). Mer omfattande utgrävningar kom att ske vid platsen för den arabiska depån (område 3) och vid platsen för de tyska och engelska mynten längst i väster (område 4). Det är att notera att de två koncentrationerna av mynt ligger ca 200 meter från varandra och att det även förekommer enstaka mynt spritt inom hela det undersökta området.

Den arkeologiska undersökningen visade på ett intressant resultat, som tydligt avviker från den bild som metalldetekteringen gav. Jordlagret i området är tämligen tunt och under ca 20-25 cm kommer berggrunden. Resultatet av den arkeologiska undersökningen visade på att inte i något fall, med ett undantag som redovisas senare, kunde några som helst spår av boplats konstateras. Inga stolphål, inget fyndförande kulturlager fanns och fyndmaterialet var synnerligen magert. Inga fynd av boplatskaraktär som t ex nålar, bitar av kammar eller andra vardagsföremål påträffades, förutom spridda små mängder keramik. Inte heller fanns något mer omfattande djurbensmaterial, vilket annars är legio på den yngre järnålderns gårdar. Den arkeologiska undersökningen gav dock ytterligare fynd av mynt såväl

Figur 4. Arkeologiska undersökningar kom att utföras inom sex skilda delområden.

i öster (islamiska mynt plus ett engelskt) som i väster (tyska och engelska mynt plus en silverpärla med granuleringskorn och en ten av silver). Den noggranna detekteringen innebär att det inte torde finnas särskilt mycket kvar av föremål inom de två områdena med silverobjekt.

Den arkeologiska undersökningen gav med andra ord inga belägg för att de undersökta områdena hyser byggnader, hus eller boplatser. Undantag från detta rör ett mindre område i norra kanten av åkern (nummer 5 i figur 4). Här påträffades ett markant stolphål och något som initialt tolkades som en möjlig gropugn (fig. 5), men som av allt att döma var ytterligare ett stolphål. För att få stadga på stolparna har man huggit ner i berggrunden, vilket innebar att själva gropen till stolphålet och stödstenarnas omfattning var tämligen stor. Jorden var här påtagligt mörk och med mycket inslag av såväl djurben som bränd/torkad lera, en

del slagg och träkol. Särskilt markant var ansamlingen av torkad lera i anslutning till det västra stolphålet, där stora bitar visade tydliga avtryck av såväl plankor som grenar. Fynden i övrigt var tämligen få och utgörs av en välbevarad pilspets av järn, en kniv av järn och ett bronsbleck med nithål samt en del keramik av grovt, brunt gods. Trärester från stolparna dateras till AD 663-775 (95,4 % sannolikhet) respektive AD 673-779 (82,1 % sannolikhet), dvs vendeltid.

Här finns uppenbarligen en byggnad. Dess funktion är dock oklar, liksom dess koppling till övriga föremål i närheten. Fyndmaterialet och kulturlagrets sammansättning indikerar att det av allt att döma inte rör sig om ett bostadshus utan snarare ett uthus. Man kan för övrigt notera att det är en väsentlig tidsskillnad mellan huslämningen och övriga föremål i närheten som är flera hundra år yngre.

Sammantaget pekar undersökningarna

vid Hågvide gård på att områdena med silvermynt markerar två tidsmässigt skilda aktiviteter. Det är också tydligt att dessa samlingar av mynt inte har en direkt koppling till hus eller en samtida bopplats. Utvecklingen inom Lajkarhed under järnåldern skall av allt att döma tolkas på så sätt att när man överger/flyttar från den äldre järnåldersgården under mitten av 500-talet sker detta till den plats där gården återfinns i den äldsta kartan, vilket är ca 200 meter sydöst om platsen för de arabiska mynten. Senare års arkeologiska undersökningar av gårdspatser på Gotland pekar mot att det generella förloppet, givetvis med undantag, innebär att den omflyttning av gårdslägen vi kan notera vid mitten av 500-talet sker i ett steg, d.v.s. att vi har att räkna med två bebyggelselägen under järnåldern, med andra ord 500-talets gårdslägen (stenhus-

Figur 5. Schakt 17, område 5. I förgrunden det kraftiga stolphålet och i bakgrunden det sannolikt andra stolphålet. Notera det kompakta lerlagret runt stolphålet i förgrunden, synligt som ett ljus lager i bilden.

Fig. 6. Khazariska riket. Mynterre? Ard al-Khazar 223 e.H. (837/8 e.Kr.). Tillhör skatten med islamiska mynt.

grunderna) och de lägen som framträder i kartmaterialet omkring år 1700.

Givet är att mindre justeringar inom gårdsläget sker när man bygger nytt, vilket exempelvis speglas utmärkt av förhållandena av den detaljundersökta gården Fjäle i Ala socken. Här finns två bebyggelselägen, belägna ca 150 meter från varandra och där man inom det senare läget har byggt nytt inom ett ca 50 x 50 meter stort område under loppet av yngre järnålder-tidig medeltid, men likväl inom samma bebyggelseplats.

Myntfynden

Vid undersökningarna hittades mynt som fördelas på två skattfynd samt ett antal lösfynd. Totalt hittades 51 mynt.

Omkring 1916 hade ett fragment av ett islamiskt mynt hittats på heden nära gården och dessförinnan hade gårdens ägare hittat en handfull islamiska mynt på samma plats. Samma plats plundrades 1982 av en privatperson, som då kan ha hittat ytterligare ca 50 mynt. Vid en efterundersökning samma år hittades två hela och tre fragment av islamiska mynt. Vid undersökningen 2017 hittades 35 islamiska mynt, varav ett (nr 2 i fyndförteckningen över lösfynd) emellertid måste vara ett senare lösfynd eftersom det är yngre än övriga mynt i skatten. Övriga 34 mynt får i framtiden publiceras tillsammans med de mynt som hittades 1916 och 1982. Sammanlagt kan således minst närmare 100 mynt ha ingått i skatten. Nedläggningstiden för skatten ligger efter 892/3 då det yngsta nu kända myntet präglades.

Fig. 7. Mynten i skatten med sju tyska och ett engelskt mynt. Se fyndförteckningen för bestämningar.

Myntimporten från Kalifatet, via Ryssland, inleddes i mycket blygsam skala ca 800 och tog fart först vid mitten av århundradet. Skatten ger allmänt ett intryck av en typisk skatt från sent 800-tal, där mynten tidsmässigt täcker hela århundradet och de flesta mynten är fragmentariska. Tre av mynten är präglade för det Khazariska riket, varav två är s.k. efterpräglingar medan en anger "khazarernas land" (Ard al- Khazar) som myntort och präglingsåret 223 e.H (837/8 e.Kr.) (fig. 6).

Ca 200 m från platsen för skatten med islamiska mynt hittades vid undersökningen 2017 en fyndkoncentration av sju tyska och ett engelskt mynt (fig. 7). Det visar att det rör sig om en tidigare okänd skatt. Det är sannolikt att den ursprungligen har varit större eller betydligt större eftersom det är stor risk att även den blev plundrad 1982. Myntimporten från Västeuropa före ca 970 var normalt sporadisk med enstaka mynt. Därefter ökar den långsamt för att bli mycket omfattande vid århundradets slut. Även om mynt från många länder och områden ingår i importen var tyska och engelska mynt helt dominerande och de flesta mynten importerades via Tyskland som redan då måste ha varit vikingarnas största handelspartner väster- och söderut. De nu hittade mynten har en tidsmässigt stark koncentration till 1020- och 1030-talen. Med ledning av det yngsta myntet (nr 2 i fyndförteckningen över skatten) har skatten deponerats efter 1039, men eftersom det sannolikt funnits fler mynt i skatten, som då haft en ännu senare datering, låg deponeringstiden troligen ännu senare. Det som talar för det är också det faktum att bara ett av åtta mynt var engelskt. Ju senare skatterna är desto lägre andel engelska mynt. Relationen sju tyska - ett engelskt skulle passa bra med en skatt från mitten av 1000-talet. Att två av sju tyska mynt är präglade i södra Tyskland (Augsburg och Bayern) är förvånande eftersom mynt från det området normalt utgör högst

10%, men kan bero på sluppen inte minst om skatten varit större. Vardera två mynt kommer från Köln resp. Sachsen som båda normalt utgör en stor andel i myntimporten. Myntsammansättningen med få tidiga mynt (d.v.s. kring 1000) visar att det är fråga om en s.k. familjeskatt (Odebäck 2009; Jonsson 2014), vilket betyder att mynten i detta fall har förvärvats under en generation med början på 1020-talet. Med undantag för ett mynt från Köln, som redan på myntverket har halverats för att få en ½ pfennig, är alla mynten hela, vilket också är det normala under denna tid.

Av de lösfunna mynten är fyra från vikingatiden. Två är islamiska och två är tyska. En är som nämnts hittad på platsen för skatten med islamiska mynt, men är för sen för att kunna höra till den. Övriga mynt är hittade så långt från skatterna på området att de helt säkert har tappats en och en. På Gotland har ett mycket stort antal lösfunna mynt från vikingatiden hittats. Det visar att silverrikedomen på ön har varit så stor att silvermynt har funnits i var mans (och kvinnas) ägo.

Ca 1150 inleddes en egen gotländsk myntning och ett lösfunnet mynt är präglad under perioden ca 1225-1245. Lösfunna mynt från den äldsta gotländska myntningen (ca 1150-1340) är ovanliga (Carlsson och Jonsson 2010, 8-9). Det beror säkerligen på att de är så svåra att upptäcka eftersom de är så små. Ca 1340 hade en högre valör, gote/örtug, börjat präglas på Gotland. Den hade valören 12 penningar och hade inledningsvis hög silverhalt (Lindblad 2017, 9-10). Det kan vara anledningen till att den inte så lätt tappades bort. Myntningens omfång växte när gotens silverhalt och diameter minskade och från den sista myntningsfasen ca 1420-1450 finns ett lösfunnet ex. från Lajkarhed. Ca 1450 övergick man till dansk mynträkning och började prägla hvider (4 penning), varav ett exemplar präglad ca 1530 har hit-

tats som lösfynd. Myntningen på Gotland upphörde 1537, men 1554 präglades mynt i Köpenhamn som enbart var avsedda för cirkulation på Gotland. Sedan Gotland 1645 åter blivit en del av Sverige, blev svenska mynt helt dominerande i myntcirkulationen på ön (Fridh 2014, 13). Lösfynden på Lajkarhed avslutas också följdriktigt med två lösfunna silvermynt från Karl XI (1 öre 1668, 1672). Att de är silvermynt och inte kopparmynt kan antyda att gårdens ekonomi var god, eftersom lösfynd på det svenska fastlandet under 1600-talets slut nästan uteslutande består av kopparmynt. Samtidigt var naturligtvis små silvermynt lättare att tappa jämfört med större kopparmynt (men med ett lägre nominellt värde).

Majvor Östergren har kunnat visa att de vikingatida myntskatterna normalt deponerades inne i husen, d.v.s. skatterna visar platsen för boningshusen när skatterna deponerades (Östergren 1989, 49ff). Hon menar också att det kan ha placerats i uthus nära gården (Östergren 2004, 43). I Hågvide kan man notera att i anslutning till båda skatterna finns fynd med bronssmältor. Efter vikingatiden minskar antalet skatter mycket kraftigt, men då kan lösfynden istället användas för att lokalisera bebyggelsen. Även om mynt har följt med sopor ut på åkrarna är det ändå mest troligt att det finns ett samband mellan platser där man hanterade mynt (och tappade dem) och bebyggelsen. Med den utgångspunkten kan myntfynden på Lajkarhed indikera hur bebyggelsen har flyttat runt inom ett begränsat område och först på 1700-talet permanent blivit kvar på den plats, där den nuvarande gården Hågvide ligger. Man får också räkna med att det kan ha funnits mindre hus i gårdarnas närområde, hus där hantverkare eller folk som under kortare eller längre tid har försörjt sig som arbetskraft på bondgårdarna bodde. Även dessa har naturligtvis hanterat och kunnat tappa mynt.

SKATT

Tyska Riket

NIEDERLOTHRINGEN
Kölnområdet

Köln

1	Kejsar Heinrich II 1014-1024	Häv. 189	1,48g
2	Ärkebiskop Hermann II 1039-1046	Häv. 278	0,61g
- Klippt ½ pfennig

SACHSEN
Niedersachsen

Lüneburg

3	Hertig Bernhard I 973-1011	Dbg 585.	1,60 g
- präglad ca 995-1015

(Goslar m.fl.)

4	Otto-Adelheid-Pfennig ca 990-1025	Hz IV	1,28 g

FRANKEN

Worms

5	Kung/kejsar Heinrich II 1002-1024	Dbg 845	0,90 g
- var. (kung/kejsar Konrad II 1024-1046)

SCHWABEN

Augsburg

6	Biskop Eberhard 1029-1047	Hahn 151	0,99 g

BAYERN

Regensburg

7	Kejsar Konrad II och kung Heinrich III 1027-1039	Hahn 35	1,26 g

England

CNUT 1016-1035

Pointed Helmet

8	London Brungar	Hd 2074-2075	0,88 g

Tab. 1. Mynten i den nya skatten.

LÖSFYND

VIKINGATID

Kalifatet

SAMANID

Isma'il b. Ahmad

1	904/5 e.Kr. Andaraba 292 e.H.	2,88 g

SAMANID

Nasr b. Ahmad

2	913-920 e.Kr. Samarqand [301-307] e.H.	1.56 g f

Tyska Riket

NIEDERLOTHRINGEN

Kölnområdet

Köln

3	Ärkebiskop Pilgrim och kejsar Konrad II 1027-1036	Häv. 222	1,32 g

Friesland

Jever?

4	Myntherre? ca 1020-1025	Dbg 1298	1,10 g

MEDELTID OCH NYARE TID

GOTLAND

Visby

5	Gote (örtug) ca 1420-1450	LL 4	0,61 g
6	Hvid ca 1530	LL 5a	0,70 g

SVERIGE

Karl XI 1660-1697

7	Stockholm. 1 öre 1668	SM 225	1,23 g
8	Stockholm. 1 öre 1672	SM 229a	1,02 g

Tab. 2. Lösfunna mynt på Lajkarhed.

Litteratur

- Carlsson, D. och Jonsson, K. 2010. Undersökningarna vid Ire gård, Hangvar sn, Gotland. *Myntstudier* 2010:2, 1-11.
- Dbg – Dannenberg, H. *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit* 1-4. Berlin, 1876-1905.
- Hahn, W. 1976. *Moneta Radasponensis. Bayerns Münzprägung im 9., 10. und 11. Jahrhundert*. Braunschweig, 1976.
- Hd - Hildebrand, B.E. *Anglosachsiska mynt i Svenska Kongl. Myntkabinetet, funna i Sveriges jord*. Stockholm, 1881.
- HZ - Hatz, V.: Zur Frage der Otto-Adelheid-Pfennige. Versuch einer Systematisierung auf Grund des schwedischen Fundmaterials. *Commentationes de nummis saeculorum IX - XI in Suecia repertis. Pars I*. Stockholm, 1961, 105-144.
- Jonsson, K. 2014. The English element in the 2012 Övide hoard, Eskelhem par., Gotland. *Early medieval monetary history. Studies in memory of Mark Blackburn* (red. R. Naismith, M. Allen, och E. Screen). Farnham 2014, 545-569.
- Lindblad, R. 2017: Haltanalyser av gotländska mynt 1150-1154. *Metallanalyser av mynt* 2017:3. 1-20.
- Fridh, S. Mynt 1150-1699 i lösfynd och hopade fynd på Gotland. *Myntstudier* 2014:1, 1-39.
- LL - Lagerqvist, L.: *Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt*. Stockholm 1970.
- Odebäck, K. 2009. Familje- och släktskatter under äldre vikingatid, *Myntstudier* 2009:2, pp. 9-25.
- SM - Ahlström, B., Almer, Y. & Hemmingsson, B., *Sveriges mynt 1521-1976*. Stockholm 1976.
- Östergren, M. 1989: *Mellan stengrund och stenhus. Gotlands vikingatida silverskatter som boplatsindikation*. Visby 1989.
- Östergren, M. 2004: *Under plögen. Mallgårds i Levide sn. En studie inom ramen för forskningsprojektet "Fornlämningar i odlingslandskapet"*. Visby 2004.

Handeln vid alltinget på Gotland. Fynden av västerländska mynt från Roma Kungsgård

Eva Jonsson

Roma Kungsgård, som ligger mitt på ön Gotland är en unik plats för den gotländska vikingatiden och medeltiden där flera trådar löper samman. Där fungerade Gutnaltinget (gutna althingi), dvs. Gutarnas allting, som var öns gemensamma styrande och rättskipande institution. De äldsta skriftliga beläggen av alltinget finns i Gutalagen och Gutasagan från medeltiden. Majvor Östergren, som under längre tid har forskat kring gotländska tingsplatser konstaterar att det inte finns några skriftliga belägg om var tingsplatsen i Roma låg eller om yttre formerna för mötet, men att mötet för alltinget hölls enligt uppgifter i Gutalagen sannolikt efter midsommar varje år och det bör ha samlat ett stort antal människor (Holmbäck och Wessén 1943, 211f med kommentarer; Östergren 1992, 54). Cistercienserklostret i Roma grundades 1164 i samma område där Gutnaltinget redan tidigare hade fungerat. Klosters tidigaste namn S:ta Maria de Gutnalia är ett belägg för att tinget gav klostret sitt namn. Huttu och Svedjemo menar att tingsplatsen troligen haft ett symbolvärde som klostret kunde överta (Huttu och Svedjemo 2007, 160). Alltinget var före kristnandet även högsta religiösa organ och således bör alltinget även ha varit den centrala och viktigaste kultplatsen på Gotland (se Östergren 1992, 52).

Den första metalldetektorundersökningen på åkerområdet gjordes 1990 av dåvarande RAGU (Riksantikvarieämbetets Gotlandsundersökningar), några hundra meter norr om Roma Kungsgård. Åkern kallades för Guldåkern redan under andra hälften av 1800-talet på grund av fynden som hade

Fig. 1. Guldåkern sedd från Roma Kungsgård. Foto: Majvor Östergren 2013.

gjorts där tidigare (fig. 1), bl.a. tre romerska guldmynt, dvs. solidi (Östergren 1992, 54–55; SHM 1498, SHM 5811). Vid RAGU:s undersökning påträffades ett speciellt fyndmaterial med ett stort antal viktlod och fragment av islamiska silvermynt. Platsen fick då fornlämningsnummer RAÅ 85:1, och har tolkats som någon form av marknadsplats i anslutning till alltinget (Östergren 1992). Östergren menar även att den stora mängden viktlod möjligen kan kopplas till kontroll av viktsystem, organiserad av alltinget (Östergren 2016, 56). Ny Björn Gustavsson och Majvor Östergren kommer att publicera fynden av vikterna från Roma Kungsgård vid ett senare tillfälle.

Länsstyrelsen på Gotland lät våren 2010 göra en efterundersökning väster om det 1990 undersökta området, eftersom det fanns starka indikationer att fornlämningen hade blivit plundrad (Carlsson 2010:12). Undersökningen kompletterades våren 2011. I båda fallen genomfördes undersökningarna inom projektet ”Ett plundrat kulturarv”. I projektet ”Marknadsplatser vid tingen på Gotland” undersöktes samtliga åkrar för fastigheten Roma Kloster 2:1 i form av sökstråk. Projektet pågick under åren 2011–2015 och leddes av Majvor Östergren. Metalldetektorundersökningarna har gett ny väsentlig information i frågan om alltinget och dess placering i landskapet (Carlsson rapport 2010:12; Paulson

rapport 2011:24 samt 2012:4; Östergren rapport 2013:2 samt 2015:2).

Avståndet mellan sökschakten har varierat. Enligt Östergren har utgångspunkten varit 40 meter mellan schakten. I vissa fall har det varit 80 meter, i andra fall 20 meter mellan schakten. I områden som har ansetts vara särskilt intressanta har avståndet minskats till 10 meter och mindre fyndförande områden har totaldetekterats (Östergren 2013:2, 7).

Jag blev ansvarig för bestämningarna av de tyska mynten från Roma Kungsgård som framkom i undersökningarna. De engelska mynten har bestämts av Kenneth Jonsson och de skandinaviska mynten av Bo Gunnarsson, båda från Numismatiska forskningsgruppen, Stockholms universitet. Avsikten här är att presentera detta västerländska källmaterial. Bland myntfynden från Roma Kungsgård dominerar ändå tydligt de islamiska mynten. Särskilt den stora andelen islamiska mynt från 800-talet är värd att notera. De islamiska mynten är bestämda av Viacheslav Kuleshov och kommer att publiceras av honom vid ett senare tillfälle. Fynden av de västerländska mynten, inte minst från Guldåkern, har tillfört en ny, men delvis svårtolkad dimension av platsen. Som bakgrund till mynten görs ett försök att skildra något av forskningsläget och miljön vid Roma Kungsgård.

Fig. 2. Roma, Roma Kloster 2:1. Ett utdrag ur karta över avmätning som genomfördes 1735 med de fem verksamhetsområdena markerade.

De västerländska mynten från fem verksamhetsområden

Med utgångspunkt i fyndspridningen har Majvor Östergren delat in fyndmaterialet från undersökningarna i fem verksamhetsområden (Östergren 2013: 2, 13–17; 2016, 46–55) (fig. 2). Det finns totalt 57 tyska mynt med i undersökningen, varav 55 är vikingatida och två är från nyare tid (tabell 1). Därtill finns det två engelska och två skandinaviska mynt, alla från område 1 (se fyndlistan) De engelska mynten är Æthelred II, Long Cross typ (ca 997–1003) samt Last Small Cross typ (1009–1017). Andelen engelska mynt i förhållande till tyska mynt på platsen är ovanligt låg. I samband med 1990 års undersökningar hittades två tyska mynt i område 1, varav den ena var en s.k. Otto-Adelheid-pfennig (ca 990–1040) och den andra är ett obestämt fragment. Dessa mynt är inte med i listan.

Importen av de tyska mynten till Skandinavien var starkast under decennierna ca 990–1050 (Hatz 1974, 50). Innan 990 anlände tyska mynten bara i begränsad omfattning till Skandinavien (en översikt över temat i Jonsson 1990). De två äldsta tyska mynten som man har hittat vid Roma Kungsgård är präglade i Köln under kung Otto I 936–962 (Häv. 29). Peter Ilisch menar att största delen av mynten typ Häv. 29 kommer inte från Köln utan de är efterpräglingar från Friesland (Ilisch 2007, 149).

De två yngsta tyska mynten är präglade i Metz under ärkebiskop Hermann 1073–1090 (Dbg 42) och en efterpräglning av en typ från Friesland ca 1075–1100 (Dbg –). Myntet från Metz (Dbg 42) är det första av denna typ i Sverige. Både de äldsta och de yngsta tyska mynten avviker bland de svenska fynden.

Område 1 omfattar fornlämning RAÄ 85 i Guldå kern några hundra meter norr om Kungsgården. Som nämnts tidigare lokaliserades fornlämningen i samband med RAGU:s metall-detektorundersökningar 1990. Det enstående fyndmaterialet med många silvermynt (hittills drygt 295) och viktloten (hittills ca 435) gör enligt Östergren att platsen skiljer sig från allt annat som är känt från det vikingatida Gotland (Östergren 2016, 49). Östergren konstaterar, att område 1 ligger högt i landskapet och tycks vara centralt inom fastigheten. Fyndmaterialet sträcker sig ända från bronsålder till medeltid. Enligt skattdäckningskartan från 1699 var en stor del av området redan då åker (Östergren 2013: 2, 13–14; 2016, 49).

Den stora frågan man redan efter de första metall-detektorundersökningarna har ställt sig är vad de många vikterna från område 1 egentligen representerar. Allmänt kan man konstatera att i sin avhandling *Vikt och värde* har Ola Kyhlberg gjort en gruppindelning av vikttyper som förekommer på skandinaviska hantverks- och

Datering	Område 1	Område 1–2	Område 3	Område 4	Område 5
936–962	1	-	-	1	-
965–985	4	-	1	-	-
973–1002	2	-	-	1	-
1002–1024	5	1	-	-	-
1024–1039	1		1 (1014–1039)		1
990–1059	6	-	-	-	1
1039–1100	3	1	1	-	-
Nyare tid	-	-	1 (1590–1616)	-	1 (1581–1586)
Obestämt	14	7	-	2	-
<i>Totalt</i>	37	9	4	4	3

Tabell 1. Tyska mynten från fem verksamhetsområden vid Roma Kungsgård.

marknadsplatser (Kyhberg 1980). Kyhberg har delat in vikterna i fem grundtyper; kulformiga, polyedriska, cylindriska, segmentformade samt koniska/bikoniska. Erik Sperbers avhandling *Balances, weights and weighing in Ancient and Early Medieval Sweden* är det mest omfattande arbetet om viktfynd i Sverige (Sperber 1996). Senast temat har behandlats av Ingrid Gustin (2004). I sin avhandling *Mellan gåva och marknad* har Gustin tagit upp Paviken i Västergarn socken och Bandlundeviken i Burs socken på Gotland samt Uppåkra och Birka på det svenska fastlandet som de mest viktfrekventa platserna i Sverige (Gustin 2004, 89–96). Från Paviken känner man till ca 40 och från Bandlundeviken 153 vikter. I Uppåkra har man hittat ca 200 vikter och i Birka ca 545 vikter, varav hela 252 st. kommer från gravar.

Utvecklad viktekonomi uppstod under 800-talet, och Gustin sammanfattar att utvecklingen är föremålmässigt skönjbar genom de hopfällbara balansvägar, de två normerade vikttyperna (polyedriska och kulformiga) samt klippsilver. Hon noterar även, att de två normerade vikttyperna börjar uppträda i Östersjöområdet först under andra hälften av 800-talet (Gustin 2004, 99–100). De polyedriska vikterna är helt klart dominerande i materialet från Roma Kungsgård (Östergren 2013:2, bild 12). Polyedriska vikter representerar låga viktenheter, oftast under 4,25 g, medan kulformiga vikter, som också är vanligt förekommande i materialet från Roma Kungsgård, alltid representerar högre viktenheter (Gustin 2004, 99–100).

Totalt har man hittat 37 tyska mynt i område 1 under åren 2010–2013 samt 2017, varav 14 är i så dåligt skick eller så fragmentariska att de inte kan bestämmas närmare. Därtill har man hittat två engelska och två skandinaviska mynt i samma område. Syftet med samtliga undersökningar i område 1 har varit att stärka kunskapen om fornlämningen 85:1.

De två tidigaste tyska mynten från Roma Kungsgård är, som nämnts tidigare, präglade i Köln eller i Friesland under Kung Otto I 936–962 (Häv. 29). Mynt av denna typ dyker

upp i större omfattning bland de svenska fynden först ca 985 (Ilisch 2007, 152). Enstaka exemplar finns även med i skatterna som dateras till slutet av första hälften av 1000-talet (Ilisch 2007, tabell s. 153–154). Det ena av de två exemplaren av Häv. 29 vid Roma Kungsgård har hittats i område 1. Även de fyra tidiga Sachsenpfeninge (Kilger 2000, grupp 1) från ca 965–985/990 avviker bland de svenska fynden i och med att det är så många exemplar. Även alla dessa exemplar har hittats i område 1. Kenneth Jonsson har analyserat den första fasen av myntimporten från Tyskland till Sverige (ca 920–990). Han konstaterar, att oavsett att myntimporten från Tyskland i början var av mycket begränsad omfattning, finns det ofta ett litet antal tyska mynt i de minsta svenska skatterna före 990 (skatterna som innehåller mindre än 50 mynt). Myntcirkulationen under den första fasen måste med andra ord ha varit synnerligen aktiv (Jonsson 1990, 140). De tidigaste tyska mynten har troligen kommit till Gotland strax efter att de präglades.

Myntimporten från Tyskland till Gotland ökar väsentligt från och med 970-talet, men den blir massiv först på 990-talet och framåt (t.ex. Jonsson 1990). Myntfynden i område 1 fortsätter ända till slutet av 1000-talet, men tyngdpunkten ligger tydligt på perioden före 1050. Vid slutet av 1050-talet minskade myntimporten till Gotland drastiskt. Orsaken är myntförsämringen som började i Friesland under Greve Bruno III (1038–1057) och sedan spreds till andra tyska myntorter. Silverhalten blev bättre i slutet av 1070-talet och myntimporten från Tyskland till Gotland ökade något, men importen nådde inte längre samma höga

Fig. 3. Metz. Äb. Hermann 1073-1090. Dbg 42. Alleson 1992, 13:1a (1084-1090). 0,39 g frg. Denna sena mynttyp från Metz är det första i Sverige. Foto: Kenneth Jonsson.

Fig. 4. Schleswig-Holstein-Gottorp. Hertig Johann Adolph 1590-1616. 1/64 taler 1599. Saurma-Jeltsch Nr. 3554. 0,54 g. Foto: Kenneth Jonsson

nivå än under perioden före 1050-talet (Jonsson 2014, 549–552 med angiven litteratur). Ett av mynten från Roma Kungsgård är, som nämnts tidigare,präglat i Metz under ärkebiskop Hermann 1073–1090 (Dbg 42), och är unikt bland de svenska fynden (Fig. 3).

Område 2 omfattar fornlämningen RAÄ 86. Fyndmaterialet är inte alls lika omfattande som i område 1, men indikerar enligt Östergren liknande aktiviteter på platsen från äldre järnålder till medeltid. Även område 2 var åker redan 1699 (Östergren 2013: 2, 15; 2016, 49–50). År 2011 genomförde Jonas Paulsson undersökningar med metalldetektor i området för att avgränsa fornlämningarna RAÄ 85:1 och RAÄ 86:1–2 (i Östergrens studie benämns fornlämningarna område 1 och 2). I gränsområdet mellan område 1 och 2 hittades totalt nio tyska mynt, varav sex är små fragment. Därtill är ett av mynten så otydligt att det inte går att bestämma närmare. Ett av mynten ärpräglat i Duisburg under kung Heinrich IV 1056–1084 (Dbg 327). Myntet är påfallande sent.

Område 3 omfattar fornlämning RAÄ 84:1 samt ett område längs stranden av den forna Roma myr. År 1699 var området en äng som kallades för Kräklinge Tingsängen. Fyndmaterialet indikerar en bosättning under äldre och yngre järnålder fram till ca 1100–1150 (Östergren 2016, 50–51). Man har hittat totalt tre vikingatida tyska mynt inom området. Därtill har man hittat ett tyskt mynt från nyare tid strax utanför området, men i samma åker (fig. 4). Ett tidigt mynt från Regensburg som dateras till 955–976 (Hahn 15e2–5) avviker bland de svenska fynden. Ett av de vikingatida

mynten är en efterprägling av en typpräglat i Friesland ca 1075–1100 och är således ett av de sex vikingatida mynten från Roma Kungsgård som dateras till perioden efter 1039.

Område 4 ligger ca 200 m söder om Kungsgård i anslutning till Roma myr mitt emot den forna ön Björkö ute i myren. Området bestod 1699 dels av Kräklinge Tingsängen och dels av icke odlad mark i Skarpåkern. Fyndmaterialet dateras främst till vikingatid med enstaka inslag från medeltid. Området undersöktes 2011 och kompletterande undersökningar gjordes 2015. Totalt har fyra tyska mynt hittats i område 4, varav två har påfallande tidiga dateringar 936–962 (Häv. 29.) resp. 973–1002 (Dbg 778/779). Två av mynten är obestämbara fragment.

Område 5 ligger högt och avskilt från klosterrummet, ca 300 m väster om Kungsgården. Östergren konstaterar att fyndmaterialet klart avviker från det övriga. Oavsett några inslag från vikingatid är det medeltida inslaget totalt dominerande, särskilt 1400-tal och i viss mån 1500-tal. Huvuddelen av föremålen kan relateras till en verkstad med metallgjutning. Östergren konstaterar även att enligt skattdokumentation från 1699 har det funnits stenhus på platsen som bör ha varit medeltida. Hon skriver vidare att man i texten till kartan kan läsa: ”Rudera efter Steenhuus och andra monumenter” (Östergren 2013: 2, 17; 2016, 53). Det finns totalt två vikingatida tyska mynt från område 5 som dateras till 1024–1039 (Dbg 249/1370) resp. ca 990–1040 (OAP, Hz III). Därtill finns det ett tyskt mynt från nyare tid som har hittats utanför område 5, men intill den medeltida verkstadsplatsen.

Några slutreflexioner

Av fyndmaterialet att döma sker enligt Östergren en förändring på platsen (Guldå kern) omkring år 1000 och det är osäkert om Alltinget efter det kan kopplas till platsen eller om det flyttar. Hon konstaterar även att Alltingets mötesplats under medeltiden normalt anses ha legat vid kyrkan, men fyndmaterialet indikerar en etablering redan på 1000-talet av

Alltinget i område 5 och då var Roma kyrka ännu inte byggd. Därför menar hon att område fem på Roma klostrets ägor mycket väl skulle kunna komma i fråga. Hon anser att byggnaderna uppförda i sten på område fem möjligen kan kopplas till Alltinget (Östergren 2016, 56). Av det västerländska myntmaterialet och dess spridning att döma har marknadsplatsen legat kvar på Guldåkern minst några decennier in på första hälften av 1000-talet.

Litteratur och förkortningar

Alleson, S. 1992. *Den biskopliga myntningen i Metz. En studie baserad på de svenska vikingatida fynden*. C-uppsats i arkeologi. Stockholms universitet.

Baron, A. 1987. *Die Münzprägung der Bischöfe, Kaiser und Könige in Strassburg (751–1123)*. Wien. Otryckt doktorsavhandling.

Berghaus 1983 = Berghaus, P. *Duisburger Münzen. Duisburg im Mittelalter, 1100 Jahre Duisburg 883–1983. Begleitschrift zur Ausstellung*. Red. Milz, J. och Krause, G. Duisburg, 89–113.

Carlsson, D. 2010. *Rapport ArkeoDok 2010:12. Metalldetektorundersökning RAÄ Roma 85:1, Roma Kloster 2:1, Roma socken, Gotlands kommun*. Otryckt rapport.

Dbg = Dannenberg, H. *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit 1–4*. Berlin 1876–1905.

Gustin, I. 2004. *Mellan gåva och marknad. Handel, tillit och materiell kultur under vikingatid*. Lund Studies in Medieval Archaeology 34. Lund 2004.

Hahn 1976 = Hahn, W. *Moneta Radasponensis. Bayerns Münzprägung im 9., 10. und 11. Jahrhundert*. Würzburg 1976.

Hatz, G. 1974. *Handel und Verkehr zwischen dem Deutschen Reich und Schweden in der späten Wikingerzeit. Die deutschen Münzen des 10. und 11. Jahrhunderts in Schweden*. Stockholm 1974.

Holmbäck, Å. och Wessén, E. 1943. *Svenska landskapslagar. Fjärde serien: Skånelagen och Gotalagen*. Stockholm 1943.

Huttu, J. och Svedjemo, G. 2007. Alla vägar bär till Roma. Vägarna i Roma 1500 år. *Gotländskt Arkiv* 2007, 159–174.

Hatz = Hatz, V. 1961. Zur Frage der Otto-Adelheid-Pfennige. Versuch einer Systematisierung auf Grund des schwedischen Fundmaterials. *Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis. Pars I*. Stockholm 1961, 105–144.

Häv = Hävernick, W. *Die Münzen von Köln. Die Münzen und Medaillen von Köln I*. Köln 1935.

Ilisch 1983–84 = Ilisch, P. Zur datierung der in nordischen Funden vorkommenden ottonischen Münzen von Köln. *Nordisk Numismatisk Årsskrift 1983–84* (tryckt 1990), 123–144.

Ilisch 1998 = Ilisch, P. *Die Münzprägung im Herzogtum Niederlothringen*. Jaarboek voor Munt – en Penningkunde 84–85, 1997/8 (tryckt 2000).

Ilisch, P. 2007. Welche Bedeutung hatte der Kölner Export von Münzen in das Ostseegebiet vor 983? *Magister Monetæ. Studies in honour of Jørgen Steen Jensen*. Red. Andersen, M., Horsnæs, H. W. och Moesgaard, J. C. Publications of the National Museum. Studies in Archaeology and History Vol. 13. Copenhagen, 147–157.

Ilisch 2014 = Ilisch, P. 2014. *Die Münzprägung im Herzogtum Niederlothringen. II: Die Münzprägung im südwestlichen Niederlothringen und im Flandern im 10. und 11. Jahrhundert*. Jaarboek voor Munt – en Penningkunde. 100 Special, 2014.

Jonsson, K. 1990. The import of German coins to Denmark and Sweden c. 920–990. *Sigtuna papers. Proceedings of the Sigtuna symposium on Viking-Age coinage 1–4 June 1989*, *Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis*. Nova Series 6, Stockholm 1990, 139–143.

Jonsson 2012 = Jonsson, K. The coinage of Tiel c. 980–1110. *Nummi docent! Münzen – Schätze – Funde. Festschrift für Peter Ilisch zum 65. Geburtstag am 28. April 2012*. Osnabrück 2012, 151–164.

- Jonsson, K. 2014. The English element in the 2012 Övide hoard, Eskelhem par., Gotland. *Early Medieval Monetary history. Studies in memory of Mark Blackburn*. Red. Naismith, R., Allen, M. och Screen, E. Cambridge, 545–569.
- Kellner 1974 = Kellner, H. J. Die frühmittelalterliche Münzprägung in Würzburg. Beiträge zur Münzkunde Würzburgs I. *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte* 24, 109–170.
- Kilger, C. 2000. *Pfennigmärkte und Währungslandschaften*. Monetarisierungen im sächsisch-slavisches Grenzland ca. 965–1120. *Commentationes de nummis saeculorum IX–XI in Suecia repertis*. Nova Series 15. Stockholm 2000.
- Kyhlberg, O. 1980. *Vikt och värde. Arkeologiska studier i värdemätning, betalningsmedel och metrologi under yngre järnålder. I Helgö. II Birka*. Stockholm Studies in Archaeology. 1. Stockholm 1980.
- Paulson, J. 2011. *Rapport 2011:14. Arkeologisk förundersökning Roma Kloster 2:1. Ett plundrat kulturarv*. Otryckt rapport.
- Paulson, J. 2012. *Rapport 2012:4. Arkeologisk förundersökning Roma Kloster 2:1. Ett plundrat kulturarv*. Otryckt rapport.
- Saurma-Jeltsch = Saurma-Jeltsch, H. 1986. *Die Saurmasche Münzsammlung deutscher, schweizerischer und polnischer Gepräge von etwa dem Beginn der Groschenzeit bis zur Kipperperiode*. Berlin 1892 (nytryck 1986).
- Sperber, E. 1996. *Balances, weights and weighing in Ancient and Early Medieval Sweden*. Theses and Papers in Scientific Archaeology 2. Stockholm 1996.
- Tasakis 1992 = Tasakis, T. *Myntningen i Würzburg och Bamberg under sen vikingatid. En analys baserad på det svenska myntmaterialet*. C-uppsats i arkeologi. Stockholms universitet.
- Wätz 1992 = Wätz, A. *Vikingatida tyska mynt. En analys av mynt präglade i Deventer*. C-uppsats i arkeologi. Stockholms universitet.
- Östergren, M. 1992. Det gotländska alltinget och cistercienserkloster i Roma. *Gotländskt Arkiv* 1992, 49–58.
- Östergren, M. 2013. *Rapport över arkeologisk undersökning på fastigheten Roma Roma Kloster 2:1, Gotland*. Rapport 2013:2. Otryckt rapport.
- Östergren, M. 2015. *Rapport över arkeologisk undersökning på fastigheten Roma Roma Kloster 2:1, Gotland*. Rapport 2015:2. Otryckt rapport.
- Östergren, M. 2016. ”Rudera efter Steenuus och andra Monumenter” – om Roma som central ort för landet Gotland. *Roma kloster och cistercienserna*. Visby 2016, 36–59.

Romakloster 2:1 - Fyndlista över västerländska mynt funna 2010–2015, 2017

VIKINGATID

Tyska riket

OBERLOTHRINGEN

Metz

1 Ärkebiskop Hermann 1073–1090. Dbg 42. Allesson 1992, 13:1a (1084–1090). 0,39 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 141.

NIEDERLOTHRINGEN

Maastricht S:ta Maria

2 Kg/K. Konrad II 1024–1039. Dbg 249/1370. 0,44 g. Område 5, 2012, fyndnr 82.

- 3 B. Dietwin 1048–1075. Obol. Ilisch 2014, 40.27 (ca 1060–1080) och kommentar s. 332. 0,37 g. Område 1, 2010, fyndnr 132.

Köln

- 4 Kg Otto I 936–962. Häv. 29. Ilisch 1983–84, s. 143. 0,27 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 29.
5 do. 1,01 g. Område 4, 2015, fyndnr 247.
6 Äb. Pilgrim och K. Konrad III 1027–1036. Häv. 222. 0,27 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 633.
7 Äb. Hermann II 1039–1046. Häv. 278. 0,48 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 116.
8 Köln/ Kölnefterprägling. Ej närmare bestämbar. 0,18 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 122.

Duisburg

- 9 Kg Heinrich IV 1056–1084. Dbg 327. Berghaus 1983, 9:2c. 0,91 g. Område 1–2, 2011, fyndnr 641.

Deventer

- 10 K. Heinrich II 1014–1024. Dbg 563. Wätz 1992, nr 5. Ilisch 1998, 1.8. 0,35 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 597.

Tiel

- 11 Kg/K Heinrich III 1039–1056. Dbg 584. Hatz 1968, nr 2-3, 5-6 etc. Ilisch 2000, 3.2 etc. (1002-1014). Jonsson 2012, nr 4 (ca 1040-1056). 0,78 g frg. Område 3, 2011, fyndnr 295.

Myntort? (Friesland?)

- 12 Mynterre? Ca 1075–1100? Dbg-. 0,73 g. Område 3, 2011, fyndnr 282.

Myntort? (Friesland?)

- 13 Mynterre? Jfr Dbg 1300. 0,22 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 36.

SACHSEN

Soest

- 14 Kölnefterprägling (ca 1000–40). Häv. 850. 0,37 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 262.

Lüneburg

- 15 Hg Bernhard II 1011–1059. Dbg 589. Kilger 2000, 3.2.3, Lün? B:2 (ca 1010–1025). 1,06 g. Kantskada. Område 1, 2013, fyndnr 91.

(Goslar etc.)

- 16 Otto-Adelheid-Pfennig (ca 990–1040). Hz III. 1,19 g. Område 5, 2011, fyndnr 614.
17 do. Hz? 1,29 g. Område 1, 2013, fyndnr 419.
18 do. Hz? 0,76 g frg. Område 1, 2010, fyndnr 990.
19 do. Hz? 0,45 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 430.
20 do. Hz? 0,41 g frg. Område 1, 2010, fyndnr 004.
21 do. Hz? 0,23 g frg. Område 1, 2010, fyndnr 046.

(Magdeburg etc.)

- 22 Sachsenpfennig ca 965–985. Dbg 1325. Kilger KN 1. 1,36 g. Område 1, 2017, fyndnr 284.
23 Sachsenpfennig ca 965–985. Dbg 1325–1328. Kilger 2000, 1.1/1.2, KN 1 (Magdeburg, ca 965–985)/KN 2:1 (Bardowick/Bremen ca 975–985)/KN 3 (Seligenstadt/Gittelde/Goslar ca 970–985). 0,24 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 235.
24 do. 0,24 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 580.
25 do. 0,17 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 477.

- 26 Sachsenpfennig ca 985–1000. Jfr Dbg 1329. Kilger 2000, 1.4?, KN 4? (Halle-Giebichenstein ca 985–1000). 0,18 g frg. Område 1, 2011, fyndnr 681.

FRANKEN

Würzburg

- 27 K. Otto III 996–1002. Dbg 856. Kellner 1974, 12. Tasakis 1992, Typ 3 (B. Heinrich I, 996–1023). 1,04 g. Område 1, 2013, fyndnr 415.
- 28 Kg Heinrich II 1002–1014? Dbg 1650. 0,52 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 490.

Mainz

- 29 K. Otto II/III 973–1002. Dbg 778/779. V. Hatz 1961, s. 148. 1,09 g. Område 4, 2015, fyndnr 395.

Worms

- 30 Kg/K. Heinrich II 1002–24. Dbg 845/ var. 0,54 g frg. Område 1, 2017, fyndnr 253.
- 31 Kg/K. Heinrich II 1002–24? Dbg 845/ var.? 0,41 g frg. Område 1–2, 2011, fyndnr 639.

SCHWABEN

Strassburg

- 32 Kg Heinrich II 1002–14. Dbg 916. Baron 1987, 24. 1,17 g. Område 1, 2010, fyndnr 957.

BAYERN

Regensburg

- 33 Hg Heinrich II 955–976. Hahn 15e2–5. 0,48 g frg. Område 3, 2011, fyndnr 328.
- 34 Kg Heinrich II 1009–1024. Dbg 1076 var. Hahn 1976, 29a3. 1,48 g. Område 1, 2017, fyndnr 256.

SCHWABEN/ BAYERN

Myntort? (Bayern?)

- 35 Ej närmare bestämbar. 0,17 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 171.

OBESTÄMBAR

Myntort?

- 36 Kors med en punkt i var korsvinkel)(Motiv? 1,00 g. Område 1–2, 2011, fyndnr 202
- 37 0,78 g frg. Område 4, 2011, fyndnr 380.
- 38 0,54 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 202.
- 39 0,35 g frg. Område 1–2, 2011, fyndnr 699.
- 40 0,34 g frg. Område 4, 2011, fyndnr 430.
- 41 0,32 g frg. Område 1, 2013, fynd. nr. 556.
- 42 0,30 g frg. Område 1, 2010, fyndnr 109.
- 43 0,29 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 9.
- 44 0,29 g frg. Område 1–2, 2011, fyndnr 650.
- 45 0,22 g frg. Område 1–2, 2011, fyndnr 683.
- 46 0,21 g frg. Område 1–2, 2011, fyndnr 213.
- 47 0,21 g frg. Område 1–2, 2011, fyndnr 678.
- 48 0,18 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 367.
- 49 Inskrift på fältet?)(Kors med punkt i var korsvinkel. 0,17 g frg. Område 1–2, 2011, fyndnr 680.
- 50 0,17 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 225.

- 51 0,17 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 102.
52 0,16 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 222.
53 0,15 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 592.
54 0,15 g frg. Område 1, 2013, fyndnr 100.
55 0,14 g frg. Område 1, 2017, fyndnr 179.

England

ÆTHELRED II 978–1016

Long Cross typ

- 56 Norwich [ORÐ], [?]. 0,32 g ¼. Område 1, 2010, fyndnr 12.

Last Small Cross typ

- 57 [?], [?]. 0,24 g frg. Område 1, 2010, fyndnr 69.

Skandinavien

IMITATIONER AV ENGELSKA TYPER

Long Cross

ÆTHELRED REX ANGLORUM

- 58 Kedja 145 (norr). Malmer 9.110.1966. 0,34 g ¼. Område 1, 2013, fyndnr 7.

Small Cross

CNUT REX DANORUM

- 59 Kedja 138 (söder). Malmer 9.637.1754. 0,55 g ¼. område 1, 2013, fyndnr 502.

NYARE TID

Tyskland

Lüneburg

- 1 ½ schilling (1581/1586). Jfr Saurma-Jeltsch Nr. 3462. 0,55 g frg. Intill den medeltida verkstadplatsen men i åkern öster om denna, 2011, fyndnr 476.

Schleswig-Holstein-Gottorp

- 2 Hertig Johann Adolph 1590–1616. 1/64 taler 1599. Saurma-Jeltsch Nr. 3554. 0,54 g. Område 3, 2011, fyndnr 319.

Förkortningar

B- Biskop.

Kg- kung.

K. - kejsare.

Äb. - ärkebiskop.

Fynd på Tradera?

... och ytterligare ett exempel på stamptransport från Danmark till Pommern.

Bo Gunnarsson

I augusti 2017 bjöds fem vikingatida mynt ut av en mynthandlare på Traderas internetauktion under rubriken ”Svenska mynt - Vikinga & Medeltid 995-1520”. Mynten var rent generellt dåligt präglade och såg vid första anblicken relativt ointressanta ut.

Men vid en andra granskning var det ett mynt, där präglingen bara syntes på ca en tredjedel av myntet, som fångade författarens intresse. Frånsidans typ var från en engelsk Cnut Pointed Helmet och hade en helt förvirrad inskrift. Ett mynt med en stampidentisk frånsida, svagt men fullt utpräglad, såldes på St James’s Auctions i London, 2011 (auktion 20, nr 11). Myntet var sorterat bland de engelska med katalogbeskrivningen: *British Coins. Cnut (1016-1035), penny, helmet type, probably a Scandinavian imitation, helmeted bust l., with sceptre, rev. voided cross, annulets in angles (S.1158), legends slightly blundered, about fine.* En något missvisande beskrivning med tanke på den totalt förvirrade frånsidesinskriften **+HIIA III Q III+III:OIII**. Åtsidan däremot var en väl utförd Cnut Pointed Helmet med inskriften **+CNVT REC+A:** där bokstaven x i Recx ersatts med ett kors. På myntet från Tradera var även åtsidan förvirrad där endast **II+II** kunde läsas och det lilla av porträttbilden som gick att se pekade också på ett förenklat utförande. Myntet ökade intresset för en närmare studie av de andra fyra mynten som låg ute på auktionen. Senare tillkom ytterligare två mynt så totalt var det sju intressanta mynt som handlaren sålde. Relativt snart stod det klart att flera av mynten kunde ha nordtyskt eller västslaviskt

ursprung baserat på präglingstekniken i kombination med de starkt förvirrade inskrifterna. Två av mynten var tyska, Dbg 1298- Jever? (Dannenberg 1876, 485, Pl 58; Kilger 2000, 179). För att få mer information om slaviska mynt kontaktades Mateusz Bogucki, Warszawa som direkt kommenterade att flera av stamparna eller mycket likartade förekommer hos mynt i det stora fyndet som gjordes 1887 i Lupow, Pommern i nuvarande Polen (Bogucki, Ilisch, & Suchodolski 2016, fynd nr 136).

De sju mynten

Fig. 1. De sju mynten som behandlas i artikeln. Myntens storlek framgår av tabell 2

Mynt nr 1 och stamptransport

Det första Traderamyntet hade som nämnts en stampkoppling via frånsidan till ett mynt sålt på St James's Auctions. Ytterligare studier visade att åtsidan på det senare myntet är kopplat till ännu en frånsida och därmed bildas per definition en stampkedja. Myntet, som finns i Den kgl. Mønt og Medaillesamling på Nationalmuseum i Köpenhamn, SCBI 15: 4253 (Galster 1970), och som kopplar in i kedjan har en frånsida med en retrograd text som inleds **+PECDNM ...** Den lilla stampkedjan bildas således av två åtsides- och två frånsidesstamper (fig. 2, tab. 1).

Det första myntet, kombination Aa, i kedjan har med stor sannolikhet präglats i Lund möjligtvis med en engelsk åtsidesstamp. I Hildebrand är omskriften **+CNVT REC+A:** betecknad som *bl, ir 46*, bara känd från ett exemplar, Hd 2503. Frånsidan på detta mynt anger myntorten London och myntmästarnamnet **GOTRIC** (Hildebrand 1881). Eftersom Kungl. Myntkabinettets samling tillsvidare är stängd för forskning går det tyvärr inte att kontrollera om även denna åtsida är stampidentisk med stampen *A* i den nya kedjan. **X** ersatt av **+** är vanligt i den irländska och skandinaviska vikingatida myntningen men förekommer, om än sparsamt, även i den engelska så detta behöver inte ses som ett indicium för att stampen är imitativ.

Det sista myntet, *B/b*, med sin mycket ojäma prägling pekar på slavisk tillverkning.

De båda stamparna *Bb* till mynt nr 1 är stilistiskt mycket lika. Upprepningen av teckkombinationen **II+II** samt tecknets

Mynt/stamp.- komb.	Referens	Vikt	Diameter
A/a	SCBI 15:4253	1,08 g	18,9 mm
A/b	St James's Auctions, 20 (2011), nr 11	1,14 g	18,7 mm
B/b	Tradera	1,37 g	18,3-19,4 mm

Tabell 1. Mynten i den nya stampkedjan.

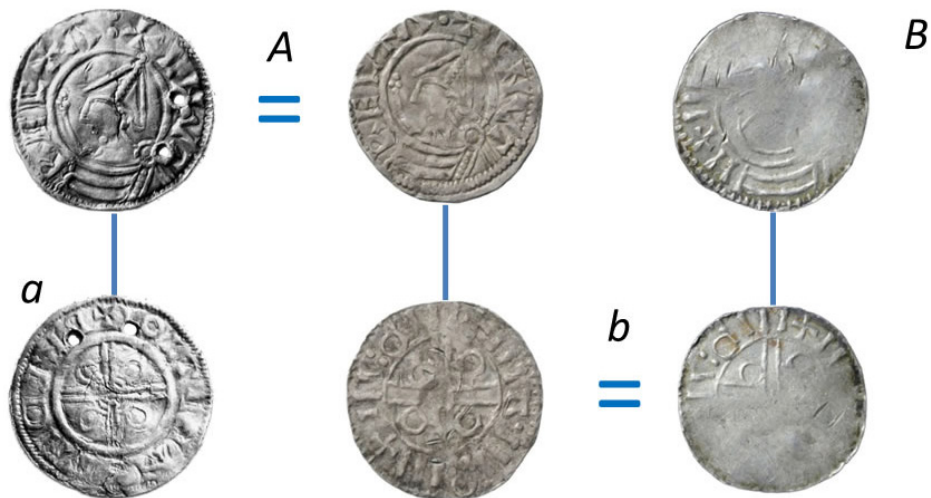

Fig. 2. Den nya stampkedjan.

och pärlringens utformning ger en tydlig indikation av att samma hand tillverkat stamparna. Går man djupare i analysen kan man se att samma puns använts för åtsidans och frånsidans kors.

Influenser från dansk till slavisk myntning och stamtransporter mellan Lund och Pommern har dokumenterats av bl.a. Frédéric Elfver (Elfver 2008, 2011, 65-72) och Mateusz Bogucki & Jacek Magiera (Bogucki & Magiera 2015). Den stampkedja som Elfver beskrivit och som vidareutvecklats av Bogucki/Magiera visar fem danska stammar med bl.a. en förvirrad Cnut Pointed Helmet/Short Cross imitation. Samma stampkombination återfinns på två mynt i det stora fyndet från Lupow i nuvarande Polen. I fyndet finns det dessutom ytterligare två stammar med koppling till kombinationen.

Det som är karaktäristiskt för den slaviska delen av kedjan är de svagt och ojämnt präglade mynten medan de danska är välpräglade och välcenterade. En annan egenskap är att de danskpräglade mynten är väl cirkelformade medan de slaviska ofta har en ojämn form. I vissa fall har de en tydlig

tendens till en ”kvadratisk” form enligt fig. 3. Formen framgår tydligt av myntet *Bb* och ännu tydligare på en Cnut Pointed Helmet/Short Cross imitation beskriven av Bogucki/Magiera i ovan nämnda artikel.

Rent tekniskt följer den danska vikingatida myntningen den engelska med väl utpräglade mynt på ämnen som har haft jämn tjocklek och form till skillnad mot de nordtyska och västslaviska som oftast är illa slagna på ojämna myntämnen. Tillverknings- eller kvalitetsmässigt ser man ofta snedpräglade mynt där stampytorna inte varit parallella när myntämnet präglats vilket resulterat i att bara delar av myntet fått sin prägel. Man kan tydligt se att både tillverkningsprocesser och kvalitetsaspekter har varit olika mellan de olika mynthusen.

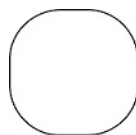

Fig. 3. Illustration av formen på myntämne som beskrivs i artikeln.

Spekulerar vi i var stamparna är tillverkade så är bedömningen följande: åtsidestampen *A* är engelsk eller möjligtvis dansk, frånsidestampen *a* är dansk och stampparet *B/b* är av slavisk tillverkning. Tillverkningsmässigt är mynten *A/a* respektive *B/b* utmärkande för danskt respektive slaviskt utförande. *A/b* har rent tekniskt karaktären att vara av dansk tillverkning, men samtidigt är frånsidestampen troligtvis tillverkad inom slaviskt område. Det är mindre troligt att en slavisk stamp transporterats till Danmark.

Den nya kedjan med sina fyra stampar visar ytterligare ett exempel på stamptransport mellan Danmark och Pommern. Det som gör kedjan ännu mer intressant är att stamp *A* kan vara av engelskt ursprung och att vi då har ett exempel på en stamp som transporterats från England till Danmark och sedan vidare till Pommern!

Mynt nr 2

Ett mycket dåligt präglad och illa medfaret mynt där man dock kan se att frånsidan är en imitation av en bysantinsk solidus med en degenererad bild närmast föreställande Sear 1741 (Sear 1987, 290), med Constantin VII och Romanus I (920- 944) hållande i ett patriarkalkors (fig. 4). Överst kan man se de tre enda läsbara bokstäverna ...CER... vilket stämmer väl in i originalmyntens omskrift CONStAnt CE ROMAn AVGG b.

Åtsidan är mycket svår att tyda, men en noggrann analys med lupp och mikroskop ger följande tolkning av bilden: Kristus med

Fig 4. Constantin VII och Romanus (920-944), solidus, Sear 1741.

Fig. 5. Ett försök till tolkning av mynt nr 2 efter detaljstudier med mikroskop.

gloria sittande på en tron hållande ett kors i sin högra hand alternativt en höjd frälsande hand och i sin vänstra hand evangeliet. Fig. 5 visar ett försök till tolkning av bilderna på myntet.

Grundmotivet finns i olika utförande på de bysantinska mynten och har flitigt imiterats bl.a. i den danska myntningen under Sven Estridsen (1047- 1074). I det här fallet avviker det genom tronens utformning och bokstäverna vid sidan av huvudet. Någon direkt förebild har inte kunnat identifieras och inte heller någon imitation med liknande utförande.

Ett annat exempel på en imitation av en bysantinsk solidus slagen i silver återfinns i en märklig tysk stampkedja med totalt sex stampar. I det fallet är det en välgjord efterbildning av ett mynt från kejsar Theopilus (829-842) som är stampkopplat till ett mynt från kejsar Heinrich II (1002-1024, med titeln kejsare från 1014) och vidare till en imitation av en arabisk dinar präglad 1001/1002 i spanska al-Andalus under kalif Hischam II (Hatz & Linder Welin 1968).

Mynt nr 3

Vänstervänd bröstbild med krona och med ett kors, eller möjligtvis spira, framför och ett kors bakom huvudet. Av omskriften går det att se bokstäverna SCS VVENS .... S: vilket kan utläsas som Sanctus Wenceslaus.

Åtsidan (inledningsvis definierad som frånsida men omdefinierad efter det att kopplingen till nedanstående mynt upptäckts) visar en inre cirkel vari tre dubbla med tvärlinjer ihopkopplade cirkelbågar. Omskriften är inte tydlig, endast enstaka bokstäver går att se.

Sankt Wenclaw var Böhmens skyddshelgon och omskriften förekommer frekvent på flera böhmiska hertigars mynt.

Ett mynt med samma porträttbild, avbildat i tecknad form, finns i J. G. Frynas, *Medieval Coins of Bohemia, Hungary and Poland* (Frynas 2015, 41) med beteckningen B.8.1 (fig. 6). Myntet har åtsides- respektive frånsidesinkrifterna BRACIZLAVS DVX och SCS VVENCEZLAVS och är attribuerat till Břetislav I, 1037- 1055. Samma mynt finns beskrivet i J. Šmerda, Denáry, Českaéa mo-

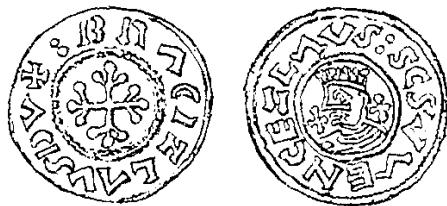

Fig. 6. Frynas B.8.1/Šmerda 140.

Fig. 7. Den nya 3- länken.

ravské, benämnt Šmerda 140, och betecknat som unikt (Šmerda 1996, 72-73).

Den tecknade porträttsidan i boken, fig. 6, är så väl utförd att det knappast råder någon tvekan om att den är stampidentisk med mynt nr 3. Myntets andra sida är dock slagen med en helt annan stamp och bär Břetislav's namn och är av den anledningen angiven som åtsida.

Bogucki kommenterar att det vid sidan om de dansk-pommerska kopplingarna också fanns starka influenser från Böhmen vid tiden för Břetislavs regering. Vidare påpekar han att vissa stampelement, exempelvis utformningen av bokstäverna S och C samt cirkelbågarna, är typiska för den pommerska myntningen. Lupow FMP II. 136:807 har ett motiv som påminner om mynt nr 3 med dubbelbågar sammankopplade med linjer. Lupowmyntet har fyra halvågar och i *Frühmittelalterliche Münzfunde aus Polen* hävdar man att förlagan till stampen kommer från de danska ormyntens bågkorsförsedda frånsida (Bogucki, Ilisch, & Suchodolski 2016, 340), jfr Knut den Store, Hbg 20 och Hardeknut, Hbg1. Vidareutvecklar man detta antagande finns ytterligare intressanta danska mynt som kan ha influerat mynt nr 3, bl.a. Knut den Store, Hbg18 och frånsidan Hardeknut, Hbg 49 (Hauberg, 1900).

Mynt nr 3 och Frynas B.8.1/Šmerda 140 bildar tillsammans en 3- länk (fig. 7). Med den nya åtsidan som möjligtvis kan vara slavisk konstaterar vi i så fall ytterligare en stamptransport och då från Böhmen till Pommern.

Fig. 8. Myntet i Staatliche Museen zu Berlin, Bodemuseums samlingar.

Mynt nr 4

Åtsidan har ett litet kors inom en pärlring och i respektive korsvinkel en punkt. Omskriften är oläsbar. Frånsidan efterliknar en Cnut Pointed Helmet där endast några få bokstäver går att tyda.

Myntet är stampidentiskt med ett mynt ur Lupow- fyndet, FMP II. 136:767, som finns i Bodemuseum i Berlin (fig. 8). Det är även dokumenterat i SCBI-volymen över Berlin med beteckningen SCBI 36:1094 och klassat som slavisk imitation från 1000- talet (Kluge 1987, Pl. 40).

Att frånsidan är stampidentisk gick enkelt att konstatera bl.a. genom placeringen av bokstaven O på två ställen i omskriften samt de små "taggarna" i fjärde kvadrantens fält. Åtsidan krävde emellertid en mer detaljerad analys. Genom att jämföra asymmetrin i placeringen av korsvinklarnas punkter gick det att konstatera en perfekt överensstämmelse mellan bilden från SCBI och det aktuella myntet.

Mynt nr 5

En sida har ett litet kors inom slät ring och den andra ett litet kors inom strålring. Inskrifterna är totalt förvirrade med tecken som inte ens är bokstavsliknande.

Även här ser man att myntet har en tendens till samma oregelbundenhet som mynt nr 1 och fig. 3.

Myntet är en typisk imitation från Pomern och varianter förekommer i fynden från Kozalin II- FMP II. 118:6 och Lupow FMP II. 136.335 (Bogucki, Ilisch, & Suchodolski 2016, 229, 751; 330, 756).

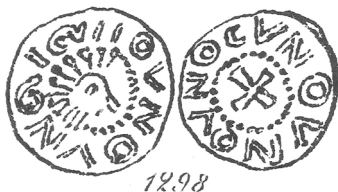

Fig. 9. Dbg 1298.

Mynt nr 6

Starkt stiliserad högervänd bröstbild inom pärlring med förvirrad omskrift NOVNOI///OIG. Litet kors inom pärlring med förvirrad omskrift NOVINNOCN.

Dannenberg anger typen som en efterprägling med obestämd myntort, Dbg 1298 (fig. 9) (Dannenberg, 1876, 485, Pl 58). Kilger attribuerar, med ett frågetecken, typen till Jever och Hertig Bernhard II (1011- 1059), Gruppe Jev? B (Kilger 2000, 179).

Det finns åtskilliga präglingssvarianter av typen, men ett stampidentiskt exemplar finns Lupow- FMP II. 136:36 (Bogucki, Ilisch, & Suchodolski 2016, 258, 753).

Mynt nr 7

Ytterligare upplöst form av Dbg 1298, men slagen på en liten plants.

Ett mynt av typen med liknande grad av upplösning finns även det i Lupow- FMP II. 136:902 var. (Bogucki, Ilisch, & Suchodolski 2016, 343, 765).

Fynd eller inte?

Med bakgrunden av den slaviska imitationen av en Pointed Helmet och dessutom att det fanns flera andra mynt av slaviskt ursprung kom den intressanta frågan upp om mynten kunde komma från ett fynd eller om de var en samlare som köpt dem ett och ett. Handlaren på Tradera hjälpte välvilligt till med att kontakta säljaren för att om möjligt få fram mer information om mynten. Svaret blev att de kommer från en ärvd gammal samling där samlaren ofta köpte mynt av en mynthandlare i Borås. Att mynten varit orörda

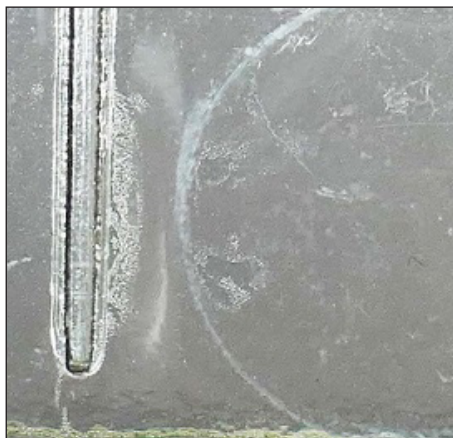

Fig. 10. Nedbrytningsprodukter från plastens mjukgörare i form av bubbelbildning.

länge bekräftades av att de låg i myntblad där nedbrytningsprocessen av plastens mjukgörare tydligt syntes som en bubbelbildning och dessutom hade efterlämnat en klabbig beläggning på flera av mynten.

Intressant information gick att hitta i resultatet från ett stort forskningsprojekt med namnet POPART, Preservation Of Plastics ARTefacts, initierat av EU där man kartlagt problemställningarna med nedbrytning av polymerer i museisamlingar.¹ För att försöka få ytterligare upplysningar kontaktades även Anders Tobiasson, Vd på Plastic Produkter AB, ett företag i Stockholm specialiserat på komplexa plastprodukter. Att få ett entydigt svar är omöjligt, men att mynten har legat i plastfickorna i 30- 40 år är ett mycket rimligt antagande. En granskning av ett par myntalbum som legat orörda sedan ca 1980 visade inte samma tecken på nedbrytning. Jämförelsen är dock endast indikativ eftersom sammansättning av plastmaterialet och mängden mjukgörare lär ha varierat mellan olika tillverkare. Att mynten har legat orörda i 30- 40 år är sannolikt men hur länge de har varit ute i handeln och i samlarkretsar innan dess är omöjligt att svara på.

Med informationen från säljaren på Tradera

och tidsperspektivet ovan kan mynten troligtvis ha sålts av J. Pedersens mynthandel i Borås. Mynthandeln etablerades redan 1932 och blev välkänd för sitt stora och breda utbud av mynt. År 1978 bildades en filial i Helsingborg och 2000 avvecklades verksamheten helt i Borås.

Skicket på mynten är ju knappast det en samlare strävar efter i sin samling. Ett antagande är att mynten köpts in som en post och att de härstammar från ett fynd. En undersökning med mikroskop visar att flera av mynten bär spår av en brun korrosionsbeläggning vilket tyder på att de har samma proveniens. Även myntens patina tyder på att de hör samman. På bysantinimitationen finns även något som kan vara spår av bläcksrift men här krävs en djupare analys för att få det bekräftat.

Lupow

År 1887 gjordes ett stort fynd i Lupow, Pommern i nuvarande Polen. Fyndet innehöll ca 15 kg silver och uppskattningsvis 7000- 15000 mynt. Siffrorna varierar då fyndet inte blev omhändertaget och beskrivet i sin helhet. Fyndet splittrades och finns idag fördelat på flera museer, bl.a. i Stettin, Stralsund, Danzig, Berlin, Köpenhamn m.fl. Köpenhamn förvärvade 109 mynt ur fyndet från E. Bahrfeldts samling som såldes på Adolph Hess Nachfolger auktion, Frankfurt am Main 1921. Mynten ingick i fyra utrop, nr 686, 687, 688 och 694, finns registrerade under inventarienumret GP 1751 (information från H. Horsnæs).

Sammanfattning

Samlingen bedöms komma från ett gammalt fynd med troligt ursprung från Pommern. Fyra av de sju mynten finns som typ i det stora fyndet från Lupow och ett par av dessa är dessutom stampidentiska med mynt ur fyndet. En ny stampkedja har identifierats med koppling mellan dansk och västslavisk myntning. Även en ny 3-länk har skapats genom koppling till ett bömiskt mynt. Stampen på det nya myntet har tydliga indikationer på slaviskt ursprung

Sammanställning av mynten

Mynt nr	Vikt (g)	Diameter (mm)	Täljor	Skador	Övrigt	Referens
1	1,37	18,3-19,4	9		korrosionsrester	
2	1,11	18,5	9	spricka	korrosionsrester	
3	1,24	18,5	18	spricka	korrosionsrester	Frånsidan; Frynas B.8.1/Šmerda 140 (bedöms stampidentisk från teckning)
4	1,61	20,1	5			Lupow- FMP II. 136:682 (stampidentisk)
5	1,07	19,3	25	spricka		Koszalin- II FMP II. 118:6 variant Lupow- FMP II. 136:335 variant
6	1,02	16,8	3		korrosionsrester	Dbg 1298 Kilger Jev? B Lupow-FMP II. 136:36 (stampidentisk)
7	1,00	14,8-15,3	14			Dbg 1298 var. Lupow- FMP II. 136:902 var.

Tabell 2. Detaljuppgifter över mynten. Referenser till tabellen: Frynas (Frynas 2015), Šmerda (Šmerda 1996), Dbg (Dannenberg 1876), FMP II (Bogucki, Ilisch, & Suchodolski 2016), Kilger (Kilger 2000)

så även i det här fallet kan det handla om stamtransport. Det som avviker i samlingen är en märklig imitation av en bysantinsk solidus där ingen liknande har kunnat identifieras. Möjligtvis, men tyvärr omöjligt att bevisa, kan samlingen härstamma från Emil Bahrfeldts samling av mynt från fyndet som såldes på auktion 1921. Många av de mynttyper som fanns i fyndet är inte kända från något annat fynd.

Bildmaterial

Fig. 1. Mynt nr 4, Kent Bengtsson, övriga författaren.

Fig. 2. Stampkedjan sammanställd av författaren. Bilder från SCBI 15: 4253 och privat samling.

Fig. 3. Skiss av författaren.

Fig. 4. With kind permission of wildwinds.com, ex Ira and Larry Goldberg, Auctioneers, Nov. 2010.

Fig. 5. Tolkning och teckning av författaren.

Fig. 6. Bild skannad från Frynas J. G., Medieval Coins of Bohemia, Hungary

and Poland (Frynas 2015, 41). Reproduced by kind permission of Spink and Son, London.

Fig. 7. 3- länken sammanställd av författaren med bild enligt ovan.

Fig. 8. SCBI 36:1094, från SCBI databas².

Fig. 9. Skannad från Dannenberg (Dannenberg 1876, Pl 58).

Fig. 10. Foto författaren.

Tack till

Kent Bengtsson för foto av mynt nr 4.

Mateusz Bogucki, Polish Academy of Sciences, för värdefull information om den västslaviska myntningen och om fyndet från Lupow.

Helle Horsnæs för information om mynten som förvärvades till kgl. Mønt og Medaillesamling i Köpenhamn

Emma Howard, Spink & Son, för snabbt svar på förfrågan att få tillstånd att publicera bildmaterial till fig. 6 och 7.

Kenneth Jonsson för intressanta synpunkter

och diskussioner om bl.a. stamtransporter mellan präglingsorter.

Dane Kurth, WildWins, för vänligt bemötande beträffande tillstånd att få använda bildmaterial till fig. 4.

Anders Tobiasson, Plastic Produkter, för intressant diskussion om plaster och plasters nedbrytning.

Peter Österlund om uppgifter kring J. Peder-sens mynthandel i Borås.

Litteraturförteckning

Bogucki, M., & Magiera, J. 2015. Lund-Odense- Lund – Kolobrezeg. Danish influences in the Zemuzil coinage. T. Talvio, & M. Wijk (red.), *Myntstudier, Festskrift till Kenneth Jonsson*. Stockholm 2015, 119-128.

Bogucki, M., Ilisch, P., & Suchodolski, S. 2016. *Frühmittelalterliche Münzfunde aus Polen Inventar II, Pommern*. Warszawa.

Dbg-Dannenbergh, H. 1876. *Die deutschen Münzen der sächsischen und fränkischen Kaiserzeit. Band I*. Berlin 1876.

Elfver, F. 2008. Om stamtransport mellan Lund och slaviskt område under 1000-talet. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*, 2008:1, 20-25.

Elfver, F. 2011. Dansk, tysk engelsk eller slavisk? Om mynt från 1000-talet, influenser och kulturkontakter. B. W. Thelin (red.), *Moneta 5, Meddelanden från Skånes Numismatiska Förening*, Malmö 2011, 65-72.

Frynas, J. G. 2015. *Medieval Coins of Bohemia, Hungary and Poland*. Malta 2015.

Galster, G. 1970. Royal Collection of Coins and Medals National Museum Copenhagen, Part IIIC, Anglo-Saxon Coins: Cnut mints Lydford to the end. *Sylloge of Coins of the British Isles 15 [SCBI 15]*. Oxford.

Hatz, V., & Linder Welin, U. S. 1968. *Deutsche Münzen des 11. Jahrhunderts*

nach Byzantinisch- Arabischem Vorbild in den Schwedischen Funden der Wikingerzeit. i N. L. Rasmusson, & B. Malmer (Red.), *Commentationes de Nummis Saeculorum IX- XI, in Suecia Repertis II*. Stockholm 1968, 1-38, Tafel I-IV.

Hbg - Hauberg, P. 1900. *Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146*. Kjøbenhavn 1900.

Hildebrand, B. E. (1881). *Anglosachsiska mynt i Svenska Kongliga Myntkabinetet funna i Sveriges jord*. Stockholm 1881.

Kilger, K. 2000. Pfennigmärkte und Währungslandschaften. Monetarisierungen im Sächsisch- Slawischen Grenzland ca. 965- 1120 (*Commentationes de Nummis Saeculorum IX- XI, in Suecia Repertis. Nova Series 15*). Stockholm 2000.

Kluge, B. 1987. State Museum Berlin. Coin Cabinet. Anglo-Saxon, Anglo-Norman, and Hiberno-Norse Coins. *Sylloge of Coins of the British Isles 36 [SCBI 36]*. Oxford 1987.

SCBI 15 - se Galster 1970

SCBI 36 - se Kluge 1987

Sear, D. R. 1987. *Byzantine Coins and their Value*. London 1987.

Šmerda, J. 1996. *Denáry, Českaéa moravské*. Brno 1996.

Länkar

Länk 1:

<http://popart-highlights.mnhn.fr/introduction/the-popart-project/index.html>

Länk 2:

<http://www.fitzmuseum.cam.ac.uk/dept/coins/projects/scbi/>

Rundklippta dirhamer i Östeuropa

Viacheslav Kuleshov

Fig. 1. Rundklippt dirham (cirkulerad i Khazariska riket) med rysk graffiti. 'Abbasid, al-Ma'mun, Samarqand, ca 199–205 e.H. (814–821 e.Kr.). Svir'strojskatten, Ryssland, 1939, t.p.q. 996 e.Kr. Efter Kuleshov 2016, 39.

Rundklippta mynt i Östeuropa under tidig vikingatid förekommer under två perioder. Den äldsta avser väldokumenterade bysantinska solidi resp. islamiska dirhamer som är kända från skatter och lösfynd från Krim, Tamanhalvön och nedre Don, som då var en del av det Khazariska riket och de dateras till 700- och 800-talen.

Det var uppenbarligen en lokal tradition i tidigmedeltida samhällen i den norra Svarthavsregionen som Chersonesos, Sudak (Sugdaja) och Tmutorokan (Tamarkha) (t. ex. Sidorenko 2002). En anledning till att mynten beskars där var troligen behovet av lägre valörer än solidus (ca 4,25 g guld) resp. dirham (ca 2,97 g silver), men betydligt högre än koppar folles från Konstantinopel, Syrakusa och Chersonesos.

De äldsta skatterna med rundklippta dirhamer är två mer eller mindre samtida skatter. Den ena är från fornborgen Pravoberežnoe Tsjumljanskoe (ett khazariskt fäste äldre än Sarkel perioden). T.p.q. är 806/807, men den är troligen från 820-talet och kopplad till slaget då fästet förstördes. Den andra är en intressant skatt från Putilovo söder om Ladoga och hittad senast 2013 och nästan helt skingrad; endast ca 80 mycket små fragment har bevarats i Eremitaget, t.p.q. ca 820. Rundklippta dirhamer från den mellersta Abbasidperioden är inte kända varken från det Khazariska riket eller från

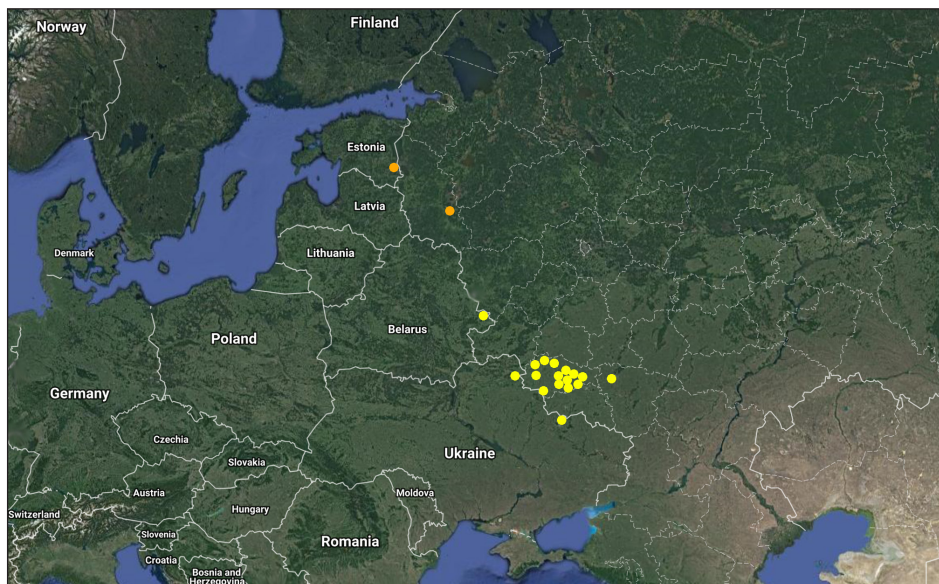

Fig. 2. Karta över skattfyndplatser med rundklippta dirhamer i severnas land (Vas'kovo- och Vööpsuskatterna är markerade i orange). Underlagskarta efter Google maps.

Fig. 3. Bortklippta delar från rundklippta dirhamer. Efter Gračjov och Lebedev 2015, 66.

slaviska områden. Ett intressant rundklippt mynt, som använts sekundärt som ett hänge med graffiti, har nyligen republicerats (fig. 1) (Kuleshov 2016).

Nästa period med rundklippta islamiska dirhamer dateras till 900-talet, så tidigt som 920-talet. Richard Vasmer var den förste som noterade rundklippta dirhamer i lokal cirkulation vid floderna Seym och Psjol, vid det område som motsvarade den slaviska Sever/Severjanstammens område (Vasmer 1929). Skatten från Bezljudovka, hittad 1930, bestämdes av Vasmer och bestod främst av rundklippta dirhamer (Fasmer 2014). Efter Vasmers död ville Aleksej Bykov publicera Vasmers manuskript och gjorde då en översikt över rundklippta dirhamer i 900-talsskatter samt i Eremitagets systematiska samling (Bykov 2012 och 2014). Bykov kunde fastställa de grundläggande dragen

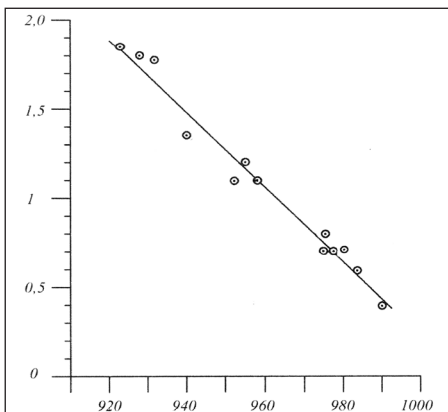

Fig. 4. Diagram över den kronologiska utvecklingen av viktsänkningarna. Efter Lebedev och Markov 2015, 113.

Fig. 5. Fas 1, ca 920-950. Rundklippt dirham. Volga-bulgarisk imitation av Samanid dirham, prototyp Nasr b. Ahmad, ca 920-930 e.Kr. Uggårds, Källunge sn, Gotland, 1960, t.p.q. 332 e.H. (943/4 e.Kr.), 2,08 g. Foto: Kenneth Jonsson.

för traditionen med rundklippta dirhamer och utvecklingen under 900-talet (se också Kuleshov 2014).

Skatter med rundklippta dirhamer har därefter behandlats av Valentin Janin, Vasilij Zajcev, Aleksej Fomin, Pavel Petrov och Vadim Kalinin (Janin 1956 och 2009; Zajcev 1991 och 1992; Fomin 2002; Petrov och Kalinin 2004). Viktig information om skatterna från severnas land har samlats av Andrej Špiljov (Špiljov 2003). Aktuella kartor och viktanalyser baserade på dem har publicerats främst av Vladimir Yenukov, Valentin Lebedev och andra i en serie artiklar (Lebedev, Sotnikov och Špiljov 2009; Enukov och Lebedev 2010; Enukov och Lebedev 2011; Lebedev och Starodubcev 2011; Koloda, Lebedev, och Enukov 2014; Lebedev 2015; Lebedev och Markov 2015; Lebedev och Starodubcev 2016; Lebedev, Koloda och Enukov 2017). Idag är antalet skatter med rundklippta dirhamer från Sever/Severjanregionen fler än 20 (de flesta är fortfarande opublicerade).

Idag kan forskningen sammanfattas som följer. Den kraftfulla Sever/Severjanstammen, som var helt självständig från Rus' men, enligt judisk-khazariska dokument, i beroendeförhållande till det Khazariska riket, införde på 920-tal en reglerad myntcirkulation baserad på rundklippta samanidiska och volga-bulgariska dirhamer (fig. 2).

Fig. 6. Fas 2, ca 950-970. Rundklippt dirham. Samanid, Nasr b. Ahmad, 310 e.H. (922/3 e.Kr.). Hågvalds, Gerum sn, Gotland, ca 990 e.Kr., 0,57 g. Foto: Kenneth Jonsson.

Rundklipningen av de hela dirhamerna gjordes med en sax. Minst en skatt är känd där de bortklippta delarna är bevarade och de kunde brukas som vägt silver (fig. 3) (Gračjov och Lebedev 2015).

Baserat på vikternas och diameterns utveckling kombinerat med myntens och skatternas datering fanns det minst tre faser av rundklippta dirhamer i severnas land under 900-talet (fig. 4):

- Fas 1 — ca 920–950, vikt ca 1,9–2,2 g, diameter ca 24–25 mm (fig. 5),
- Fas 2 — ca 950–970, vikt ca 1,1–1,4 g, diameter ca 17–19 mm (fig. 6),
- Fas 3 — ca 970–1000, vikt ca 0,5–0,9 g, diameter ca 10–15 mm (fig. 7).

Det är allmänt accepterat att de rundklippta dirhamerna representerar ett lokalt monetärt system i severnas land, där de cirkulerade som mynt med ett nominellt värde. De olika fasernas standard bestämdes av den styrande eliten.

En förklaring till detta fenomen kan baseras på antagandet att samhället utvecklade

Fig. 7. Fas 3, ca 970-1000. Rundklippt dirham. 'Uqaylid, 389 e.H. (998/9 e.Kr.). Vas'kovskatten, Ryssland, 1923, t.p.q. 403 e.H. (1012/3 e.Kr.), 0,81 g. Efter Ilisch och Kuleshov 2016, 132.

en monetariserad ekonomi som ett resultat av ett ökat behov av betalningsmedel i samband med det khazariska rikets fall efter 960-talet. Efter 989 erövrades Sever/Severjanstammen/furstendömet av den rusiske fursten Vladimir Svjatoslavich, och därefter exporterades de rundklippta dirhamerna till hacksilverregionen i Rus'. I norra Rus' och Estland är rundklippta dirhamer kända från en del skatter från 990-tal (Malaja Pustomerža, t.p.q. 999, opublicerad) och tidigt 1000-tal (Vas'kovo, t.p.q. 1012/13, Vööpsu, t.p.q. 1013/14; beträffande den senare se Leimus 2007, 63).

Förekomsten av rundklippta dirhamer under 800-talet är en indikation på influenser från Svartahavsregionen och det Khazariska riket samt handelsförbindelser. Förekomsten av rundklippta dirhamer under 900-talet är främst kopplad till ekonomin och cirkulationen i Sever/Severjanstammens/furstendömet område. Förekomsten av rundklippta dirhamer under sent 900-tal och 1000-tal kan kopplas till cirkulationen av vägt silver i Rus' under Vladimir och Svyatopolk.

Det hittills yngsta noterade rundklippta myntet är en 'Uqaylid dirham präglad 389 e.H. (998/9 e.Kr.) från Vas'kovskatten (fig. 7) (Ilisch och Kuleshov 2016, nr 2).

Rundklippta dirhamer förekommer även i relativt stort antal i svenska skatter. Det blir en uppgift för framtiden att göra en mer detaljerad studie av dem.

Litteratur

- Bykov, A.A. 2012. Bezljudovskij klad (po materialam opisanija monet, vpolnennogo R.R. Fasmerom). (Bezljudovskakatten, enligt Vasmers beskrivning av mynten). *Materialy i issledovanija Otdela numizmatiki* (red. Lepjoxina, E.V.). (Trudy Gosudarstvennogo Ėrmitaža. Vol. LXI.) Sankt-Peterburg 2012, 329–343.
- Bykov, A.A., 2014. Bezljudovskij klad (po materialam opisanija monet, vpolnennogo R.R. Fasmerom). (Bezljudovskakatten, enligt Vasmers beskrivning

- av mynten). *Bezljudovskij klad X v.: materialy i issledovanija* (red. Petrov, P.N.). (Arxeologija evrazijskix stepej. Vol. 18.) Kazan' 2014, 274–288.
- Enukov, V.V. och Lebedev V.P., 2010. Volobuevskij klad kufičeskix dirxemov X v. iz Kurskogo Posem'ja (Dirhamskatten från Volobuevka, Kursk Posem'je, från 900-talet). *Rossijskaja arxeologija* 2010:1 Moskva 2010, 94–103.
- Enukov, V.V. och Lebedev, V.P., 2011. Klad dirxemov s gorodišča Kudejarova Gora (Dirhamskatten från fornborgen Kudejarova Gora). *Stratum plus* 2011:6. Chišinău, 49–58.
- Fasmer, R.R., 2014. Rukopisnyj katalog monet Bezljudovskogo klada (Manuskript med bestämningar av mynten från Bezljudovkaskatten). *Bezljudovskij klad X v.: materialy i issledovanija* (red. Petrov, P.N.). (Arxeologija evrazijskix stepej. Vol. 18.) Kazan' 2014, 167–273.
- Fomin, A.V., 2002. Južnorusskij klad kufičeskix dirxemov konca X v. (Dirhamskatten från södra Ryssland, sent 900-tal). *Desjataja Vserossijskaja numizmatičeskaja konferencija, Pskov, 15–20 aprolja 2002 g.* (red. Mel'nikova, A.S.). Moskva 2002, 55–56.
- Gračjov, S.Ju. och Lebedev, V.P., 2015. Gordeevskij klad kufičeskix dirxemov X v. iz Brjanskoj oblasti (Dirhamskatten från Gordejevka rajon, Brjansk oblast, från 900-talet). *Numizmatičeskie čtenija Gosudarstvennogo Istoričeskogo muzeja 2015 goda: pamjati Niny Andreevny Frolovoj, Moskva* (red. Zaxarov, E.V.). Moskva 2015, 65–72.
- Ilisch, L. och Kulešhov, V.S., 2016. Monety 'Uqajlidov i Marwanidov iz Vas'kovskogo klada v sobranii Ėrmitaža ('Uqajlid- och Marwanid-mynt från Vas'kovskatten i Eremitagets samling). *Soobščeniya Gosudarstvennogo Ėrmitaža*. Vol. LXX-IV. Sankt-Peterburg 2016, 129–145.
- Janin, V.L., 1956. *Denežno-vesovye sistemy russkogo srednevekov'ja. Domongol'skij period* (Monetära- och viktsystem under medeltiden i Ryssland. Den för-mongoliska perioden). Moskva 1956.
- Janin, V.L., 2009. *Denežno-vesovye sistemy domongol'skoj Rusi i očerki istorii denežnoj sistemy srednevekovogo Novgoroda* (Monetära- och viktsystem under den för-mongoliska tiden i Ryssland och i det medeltida Novgorod). Moskva 2009.
- Koloda, V.V., Lebedev, V.P. och Enukov, V.V., 2014. Bezljudovskij klad i ego mesto v denežnoj sisteme Severskoj zemli (Bezljudovkaskatten och dess betydelse för det monetära systemet i severnas land). *Bezljudovskij klad X v.: materialy i issledovanija* (red. Petrov, P.N.). (Arxeologija evrazijskix stepej. Vol. 18.) Kazan' 2014, 6–160.
- Kulešhov, V.S., 2014. O rabote R.R. Fasmera i A.A. Bykova nad Bezljudovskim kladom (Några anmärkningar om R.R. Vasmers och A.A. Bykovs arbete om Bezljudovkaskatten). *Bezljudovskij klad X v.: materialy i issledovanija* (red. Petrov, P.N.). (Arxeologija evrazijskix stepej. Vol. 18.) Kazan' 2014, 161–166.
- Kulešhov, V.S., 2016. Ixšididskij dolžnostnoj znak iz sobranija Ermitaza i moneta-podveska s parnymi graffiti iz Svir'strojskogo klada: nekotoryje obščie voprosy formy i funkcii (Ett Ikhshidid-tjänstetecken i Eremitagets samling och ett mynthänge med graffiti, burna som ett par, från Svir'strojskatten: några allmänna frågor om deras utseende och funktion). *Numizmatičeskie čtenija Gosudarstvennogo Istoričeskogo muzeja 2016 goda* (red. Zaxarov, E.V.). Moskva 2016, 38–42.
- Lebedev, V.P., 2015. Obrašćenie kufičeskix dirxemov na territorii severjan v X v. (Dirhamcirkulationen under 900-talet i severnas land). *II Meždunarodnaja numizmatičeskaja konferencija "Ėpoxa vi-*

- kingov v Vostočnoj Evrope v pamjatnikax numizmatiki VIII–XI vv.” (red. Moiseenko, N.S.). Sankt-Peterburg 2015, 130–141.
- Lebedev, V.P., Koloda, V.V. och Enukov V.V., 2017. Bezljudovskij klad 1930 g.: tipologija, metrologija, graffiti (Bezljudovkaskatten 1930: typologi, metrologi, graffiti). *Materialy i issledovanija Otdela numizmatiki: po materialam Meždunarodnoj konferencii “Dva veka musul'manskoj numizmatiki v Rossii, itogi i perspektivy”* (red. Kravcov, K.V.). (Trudy Gosudarstvennogo Ėrmitaža. Vol. LXXXI.) Sankt-Peterburg 2017, 113–120.
- Lebedev, V.P. och Markov, D.B., 2015. Klad obrezannyx v krug dirxemov načala 980-x gg. (En skatt med rundklippta dirhamer från början av 980-talet). *Numizmatika i ėpigrafika*. Vol. XIX (red. Košel'enko, G.A. och Smirnova, N.M.). Moskva 2015, 106–121, tabl. XL–XLVI.
- Lebedev, V.P., Sotnikov, A.V. och Špil'jov A.G., 2009. Klad arabskix i vizantijskix monet 70-x godov X v. iz derevni 1-e Krasnikovo Kurskoj oblasti (En skatt med islamiska och bysantinska mynt från 970-talet från byn Pervoje Krasnikovo, Kursk oblast). *Srednevekovaja numizmatika Vostočnoj Evropy*. Vol. 3 (red. Zajcev, V.V.). Moskva 2009, 6–16.
- Lebedev, V.P. och Starodubcev, G.Ju., 2011. Košel'jok s 17 severjanskimi rezanami X v. iz Kurskoj oblasti (En börs med 17 rundklippta dirhamer från Kursk oblast, 900-talet). *XVI Vserossijskaja numizmatičeskaja konferencija, Sankt-Peterburg, Repino, 18–23 apreļa 2011 goda* (red. Kalinin, V.A.). Sankt-Peterburg 2011, 53–55.
- Lebedev, V.P. och Starodubcev, G.Ju., 2016. Klad obrezannyx dirxemov s Žernoveckogo selišča Kurskoj oblasti (En skatt med rundklippta dirhamer från Zhernovets, Kursk oblast). *III Meždunarodnaja numizmatičeskaja konferencija “Ėpoxa vikingov v Vostočnoj Evrope v pamjatnikax numizmatiki VIII–XI vv.”* (red. Moiseenko, N.S.). Sankt-Peterburg 2016, 118–133.
- Leimus, I., 2007. *Sylloge of Islamic Coins 710/1–1013/4 AD*. Estonian public collections. (Estonian History Museum, Thesaurus Historiae. II.) Tallinn 2007.
- Petrov, P.N. och Kalinin, V.A., 2004. Obrezannye kufičeskie dirxemy X v. (Rundklippta dirhamer från 900-talet). *Drevnosti Povolž'ja i drugix regionov*. Vol. 5. Numizmatičeskij sbornik, posvjaščajetsja 80-letiju Eleny Abramovny Davidovič (red. Petrov, P.N.). Moskva och Nižnij Novgorod 2004, 181–210.
- Sidorenko, V.A., 2002. Podražanija abbasidskim dirxemam i dinaram v monetnom obraščenii Tavriki xazarskogo vremeni (Efterpräglingar av abbasidiska dirhamer och dinarer i myntcirkulationen på Krim under den khazariska tiden). *Materialy po arxeologii, istorii i ėtnografii Tavrii*. Vol. IX (red. A.I. Ajbabin). Simferopol' 2002, 429–454.
- Špil'jov, A.G., 2003. Kurskie klady kufičeskix monet i severjanskoe Posejm'e (Dirham-skatter från Kursk oblast och severnas land). *Kulikovo pole: istoričeskij severnaft, priroda, arxeologija, istorija*. Vol. 1 (red. Naumov, A.N.). Tula 2003, 344–362.
- Vasmer, R., 1929. *Ein im Dorfe Saryi Dedin in Weissrussland gemachter Fund kufischer Münzen*. (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar 40:2.) Stockholm 1929.
- Zajcev, V.V., 1991. K voprosu ob obraščenii obrezannyx v kružok kufičeskix monet v X v. (Angående frågan om rundklippta dirhamers cirkulation under 900-talet). *Elec i ego okrestnosti*. Elec [Lipetsk oblast] 1991, 110–112.
- Zajcev, V.V., 1992. O topografii kladov kufičeskix monet X v., obrezannyx v kružok (Fyndspridningen för skatter med rundklippta dirhamer från 900-talet). *Kratkie tezisj dokladov numizmatičeskoj konferencii “Itogi naučno-issledovatel'skoj i xranitel'skoj dejatel'nosti za 1991 g.”* (red. Potin, V.M.). Sankt-Peterburg 1992, 27–28.

Aktuellt

Metallanalyser av mynt

Metallanalyser av mynt är namnet på en publikationsserie som redovisar sex analyser av mynt. Analyserna har bekostats av ett generöst anslag från Gunnar Ekströms stiftelse för numismatisk forskning. Analyserna utfördes av Sven Isaksson vid Arkeologiska forskningslaboratoriet, Stockholms universitet och den metod som har använts var XRF (röntgenfluorescens). Tolkningarna av analyserna har skrivits av tidigare studenter vid NFG. Analyserna redovisas och kan laddas ner från NFG:s hemsida. Totalt har ca 1.000 mynt analyserats varav nästan samtliga kunnat lånas från Kungl. Myntkabinettets samlingar. Haltanalyser är viktiga för att över tid se hur myntningen förändras vad gäller finvikten och i vissa fall för att fastställa myntens valör. De kan också ibland vara avgörande för att fastställa mynts präglingstid och ursprungsland. I ett längre perspektiv kan de också användas för att bedöma varifrån metallen till mynten kommer. Tolkningarna baseras på halterna av silver och koppar, men även några andra metaller ingår. De sex myntgrupper som har analyserats är följande:

1. Danmark 1400-1448.
2. Danmark 1448-1523.
3. Sverige, Erik av Pommern 1396-1439
4. Gotländska mynt ca 1150-1554.
5. Mecklenburgska tjurhuvudsbrakteater samt Tyska Orden,
6. Vikingatida mynt.

De tidigare haltanalyser som finns för dessa områden är antingen gjorda för länge sen och/eller av begränsad omfattning varför resultaten här ofta ger ny och spännande information.

Myntfynd

På ön Öppenskär i Blekinges skärgård hittades 2014 och 2015 sammanlagt 745 vi-

kingatida mynt, alla islamiska med undantag för tre nordiska. Skatten är märklig ur flera synpunkter. Dels är fyndplatsen, en liten ö mot öppet hav unik, dels är den en av sammanlagt bara fyra vikingatida skatter i Sverige vars mynt är kraftigt fragmenterade på ett sätt som ger en koppling till västslaviskt område. P.g.a. fragmenteringen är mynten svåra att bestämma och de som har bestämts hittills visar att skatten är deponerad efter 937, men senare mynt kan finnas bland de ännu inte bestämda.

Litteratur

Arnold-Biucchi, Carmen och Caccamo Caltabiano, Maria (red.), *Survey of numismatic research 2008-2013*. Taormina 2015. Den numismatiska forskningen publiceras över hela världen i ett otal tidskrifter och publikationer vilket gör att den återkommande sammanställningen av forskningen som ges ut av Internationell Numismatic Commission är oerhört värdefull för att man ska kunna följa med i forskningen. I denna upplaga finns 12 underredaktörer som var och en svarar för forskningssammanställningen i ett eller flera länder fördelat på antiken, medeltid och nyare tid, islamiska områden, Oceanien och nya världen, medaljer och allmänt. Tuukka Talvio svarar för de nordiska länderna. Av utrymmesskal har kraven på bidragens intresse ökat i varje ny utgåva, vilket gör ett även en del normalt intressanta bidrag inte kunnat komma med. Trots detta har det blivit en diger volym i A4-format på 774 sidor.

Berga, Tatjana, *The Piltene hoard. Coinage circulation in Courland in the 13th century*. Riga 2014. Kunskapen om den tidiga medeltida myntningen i Baltikum har genom ny forskning och nya fynd förändrats radikalt under de senaste decennierna. År 2012 hittades en skatt med 88 mynt samt silvertackor. Förutom tyska mynt från Westfalen (slutmynt 1251) och ett mynt från Tallinn ingick även 6 eller 7 brakteater som kunde kopplas till en tidigare okänd biskoplig myntning i Kurland

efter 1252. Motivet är ett kors med en punkt i var korsvinkel. Bokens text är både på lettiska och engelska.

Berga, Tatjana. *Coins unearthed in the archaeological excavations at Turaida castle 2nd, 11th - 19th centuries*. Riga 2016. Utgrävningen av borgen Turaida inleddes 1976 och resulterade bl.a. i 203 mynt i borgen och två skatter från 1400-talet med 12 resp. 23 mynt på borgens sluttningar. Borgen hade börjat byggas 1214 av Livländska orden och efter en brand 1776 blev den en ruin, men har rekonstruerats i modern tid. Myntfynden utgör ett intressant jämförelsematerial till motsvarande hopade fynd i Sverige. Mynt från den svenska tiden dominerar fynden med 41 riksvenska (Johan II - Karl XII), och ännu fler besittningsmynt; 12 från Reval, 64 från Riga och 1 från Elbing. Bland de svenska kopparmynten är 20 från Gustav II Adolf och 1 från Kristina, men märkligt nog ingen enda från Karl XI-XII. Myntens exakta fyndlägen redovisas också.

Butcher, Kevin och Ponting, Matthew, *The metallurgy of Roman silver coins. From the reform of Nero to the reform of Trajan*. Cambridge 2014. Romerska denarer från kejsartiden utgör ett av de få antika mynt som importerades till Sverige. Därför kan det här vara befogat att omnämna detta arbete. Författarna är välkända för tidigare analyser. Här redovisas resultaten från analyser av 1.136 mynt. Startpunkten är Neros reform ca 64, då denarerna för första gången även innehöll koppar och går sedan fram till avslutningen 98-99 innan Trajanus reform. Perioden innebar såväl sänkningar som höjningar av silverhalten, förändringar som nu kan dateras med stor precision. Spårämnen och blyisotoper gjorde det möjligt att i många fall spåra varifrån metallen kom. Analysmetoden var inte någon av de vanligare (t.e.x SEM eller XRF) utan ICP-AES (Inductively coupled plasma atomic emission spectroscopy) som gav pålitliga resultat även från mycket små mängder analyserat material.

Dehtlefs, Gerhard, Pol, Arent och Wittenbrink, Stefan (red.), *Nummi Docent. Münzen - Schätze - Funde. Festschrift für Peter Ilisch zum 65. Geburtstag am 28 April 2012*. Osnabrück 2012. Tyska mynt utgör den största myntgruppen i de svenska vikingatida fynden (f.n. 109.000 ex.) och Peter Ilisch har länge varit en av de främsta kännarna av dessa mynt. I festskriften till hans 65-årsdag finns 43 bidrag med tonvikt på vikingatiden. Här kan bara några få av dessa bidrag nämnas. Hendrik Mäkelar diskuterar hur de vikingatida skattfynden ska tolkas. Med ledning av de svenska fynden föeslår Kenneth Jonsson hur mynttyperna i Tiel ca 980-1100 ska dateras. Tuukka Talvio behandlar fynden med talrar i Finland. Peter Ilisch var en mycket flitig författare och festskriften avslutas med en förteckning över hans publicerade skrifter till 2012.

Heijne, Cecilia von, *Myntfynd från Skåne. Kristianstads län. Sveriges Mynthistoria. landskapsinventeringen 12*. Stockholm 2015. Skåne har så omfattande myntfynd att man har blivit tvungen att dela landskapet på de två länen. Kristianstads län är det minst fyndrika länet, men katalogen omfattar ändå 446 fyndposter. Som är fallet även i de senaste volymerna i serien är varje enskilt mynt beskrivet. Fynden i Skåne, liksom de tidigare volymerna över Blekinge och Halland, avviker från övriga genom att landskapet tillhörde Danmark till 1658 och myntfynden fram till dess domineras därför av danska mynt. Även om de flesta fynden finns på Kungl. Myntkabinettet i Stockholm, finns även ett antal fynd på Länsmuséet i Kristianstad. De äldsta fynden består av romerska mynt (ca 635 ex) från århundradena efter Kr.f. I Sverige har man hittat fyra frisiska sceattas från 600-700-talen och av dom är tre hittade vid Åhus. Fynden från vikingatiden omfattar ca 4.300 mynt, varav nästan hälften kommer från en skatt, och de från medeltiden ca 3.100 mynt. Nyare tid är fyndrikast med ca 20.000 mynt och det beror

till stor del på skatter i samband med skånska kriget 1675-1679.

Hellan, Terje Masterud *Utenlandsk mynt i Norge, ca. 1350-1483*. Trondheim 2012. Detta är en tryckt norsk masteruppsats som i Sverige närmast skulle motsvara en licentiatavhandling. Den medeltida norska myntningen var kontinuerlig fram t.o.m. Olof IV Håkonsson 1380-1387 för att sen inte återupptas förrän under Hans 1483-1513. En liten myntning av brakteater med krönt huvud skulle emellertid kunna tillhöra mellanperioden. I övrigt fick utländska mynt tillfredsställa behovet av mynt, men i vilken utsträckning de cirkulerade har varit omdebatterat eftersom t.ex. en venetiansk reseberättelse från Bergen 1432 nämner att mynt där inte användes vid betalningar. En omfattande fyndkatalog (där även Bohuslän och Jämtland ingår) utgör basen för analysen med 2.818 lösfynd varav danska 776; svenska 353, gotländska 31, hanseatiska 323, mecklenburgska tjurhuvudsbrakteater 1.207, engelska 8, samt övriga 103. En del av dessa har troligen importerats efter 1483. Skattfynden är som regel få och endast en säker skatt med fler än 100 mynt kan dateras till perioden 1387-1483. Med undantag för några få guldmynt rör det sig om mynt av låga valörer. Hellan gör också en mer detaljerad analys av utvecklingen och kan påvisa perioder med få mynt resp. med många mynt.

Ilisch, Peter, *Die Münprägung im Herzogtum Niederlothringen. II. Die Münzprägung im südwestlichen Niederlothringen und in Flandern im 10. und 11. Jahrhundert*. *Jahrboek voor Munt- en penningkunde 100 Special*, 2014. År 1998 gav Ilisch ut den första katalogdelen över den vikingatida myntning i Niederlothringen, som då var en del av Tyskland. Den nu aktuella volymen behandlar ett mycket omfattande material fördelat på 619 typer fördelat på 45 myntorter/myntningsområden. Ett mycket stort antal typer är tidigare opublicerade och många attribueringar av honom är revideringar av

tidigare bestämningar eller helt nya. Boken är utan tvekan den viktigaste publikationen över vikingatida tyska mynt sedan Dannenbergers klassiska verk 1875-1905 och ett måste för alla som intresserar sig för denna myntning.

Jonsson, Eeva, *En rik handelsmans skatt*. Stockholm 2013. I Skedstad på Öland hittades 2009 en stor vikingatidsskatt med 1.189 mynt, slutmynt 1029. Denna skrift utkom i samband med att skatten ställdes ut på Kungl. Myntkabinetet i Stockholm. Den sätter skatten i en större kontext och redogör för fyndomständigheterna, den vikingatida myntimporten, ger exempel på mynt i skatten, varav ett indiskt är unikt i svenska fynd och ett norskt från Olav Haraldsson 1015-1030, tidigare bara var känd i två exemplar, men är unik genom att det är präglat på fyrkantig plants.

Karlsson, Yngve, *Sasanian silver coins*. Göteborg 2015. Härskarna över det Sasanidiska riket präglade framförallt store silvermynt, som bl.a. annat importerades tillsammans med islamiska mynt till Sverige. Karlssons bok ger en mycket bra översikt över myntningen från 224 fram till 651, då riket erövrades av araberna. Myntens inskrifter anger såväl myntorten som präglingsåret. Boken är rikt illustrerad och ger grundläggande information om den politiska historien, myntningen m.m. och kan varmt rekommenderas.

Krüger, Joachim, *Zwischen dem Reich und Schweden. Die landesherrliche Münzprägung im Herzogtum Pommern und in Schwedisch-Pommern in der frühen Neuzeit*. Münster 2006. Författaren konstaterar att medan det finns ett flertal kataloger som behandlar ämnet så saknas en mynt- och penninghistorisk redogörelse som baseras på det skriftliga materialet. Efter 30-åriga krigets slut 1648 blev Pommern en del av det svenska riket, men det fortsatte också att vara en del av Tyskland. En av målsättningarna med det föreliggande arbetet var att förklara

hur denna dubbla funktion påverkade myntningen och myntpolitiken.

Leimus, Ivar (red.), *Monetary history of the Baltics in the middle-ages (12-16th c.)*. Tallinn 2012. Boken innehåller 16 föredrag från ett symposium 2010. Bland dessa kan här bara några nämnas. Tuukka Talvio skriver om fynden av livländska mynt i Finland. Kenneth Jonsson behandlar de svenska fynden med mynt från Tallinn, Narva och Riga under svensktiden (1.462 ex.). Mauri Kiudsoo diskuterar medeltida och eftermedeltida myntfynd i Estland. Nanouschka Myrberg behandlar gotländska 1200-talsmynt med rutnätskors. Cecilia von Heijne diskuterar svensk-livländska kontakter under 1300-talet

Richter, Jürg och Kunzmann, Ruedi, *Neuer HMZ-Katalog. Band 1; Die Münzen der Schweiz von der Antike bis Mittelalter. Band 2: Die Münzen der Schweiz und Liechtensteins 15./16. Jahrhunderts bis Gegenwart*. Regenstauf 2011. Detta är den andra och kraftigt utökad upplagan av standardkatalogen över schweiziska mynt från antik till nutid. Formatet är behändigt (110x180 mm) och alla typer är avbildade. Det är få länder som har hela sin myntning så lättillgänglig. För svensk del är den intressant genom att den ger en översikt (dock ofullständig) över den vikingatida myntningen. Avbildningar av dessa typer är annars spridda på ett stort antal artiklar.

Sandström, Rolf, *Romarna och deras mynt med illustrationer från en samling antika mynt*. Göteborg 2013. För första gången på svenska behandlas här Romarrikets omfattande myntning ingående ur en mängd olika perspektiv. Bl.a. redogörs för historien, mynttyper, inskrifter, valörer, datering och tillverkning. Boken är rikt illustrerad och kan med fördel användas som en uppslagsbok inom ämnet.

Screen, Elena, *Sylloge of coins of the British Isles 65 och 66. Norwegian collections, Part I, Anglo-Saxon coins to 1016, och II, Anglo-Saxon and later British coins*

1016-1279. London 2013, 2015. Engelska och irländska vikingatida mynt är mycket vanliga i fynden i de nordiska länderna. I den engelska syllogeserien har samlingen i Köpenhamn publicerats i sin helhet i fem volymer, samlingen i Helsingfors i sin helhet i en volym, medan en mindre del av samlingen i Stockholm hittills publicerats i tre volymer. Samlingarna i Norge (framför allt Oslo) publiceras här i sin helhet med totalt 4.230 ex. (varav 121 ex. tillhör perioden efter vikingatiden). De flesta mynten kommer från fynd och det sammanlagda antalet är högre än det som annars brukar anges. Det beror till stor del på att Screen har lagt ner ett stort arbete på att katalogisera och bestämma en för nordiska förhållanden ovanligt hög andel fragmentariska ex. i fynden (flera hundra ex.). Samlingarna innehåller flera sällsynta mynt som t.ex. inte mindre än sex ex. från Erik Blodyx (alla förvärvade genom inköp) samt en Agnus Dei från Æthelred II liksom en unik typ/hybrid av Æthelred II Last Small Cross med en åtsida där kungen avbildas med spetsig hjälm. Trots närheten till England är antalet engelska mynt i norska fynd bara en tiondedel jämfört med Sverige. Myntimporten till Norge upphörde efter att man ca 1050 i Friesland i norra Tyskland börjat blanda koppar i mynt varför de i Norge inte längre kunde vägas för att fastställa värdet eftersom de tidigare hade bestått av nästan rent silver. Det blev också anledningen till att en kontinuerlig nationell norsk myntning infördes under Harald Hårdråde 1047-1066 och framförallt under Olav Kyrre 1066-1093 och Magnus 1066-1069.

ISSN 1652-2303

© Numismatiska forskningsgruppen och förf. Foto förf. om inget annat anges.

Stockholms
universitet